

Świderski, Grzegorz

Historia badań archeologicznych pola średniowiecznej bitwy pod Grunwaldem

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2, 137-167

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grzegorz Świdorski

HISTORIA BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH POLA ŚREDNIOWIECZNEJ BITWY POD GRUNWALDEM

Bitwa grunwaldzka, jako jedna z największych i najważniejszych bitew w dziejach średniowiecznej Europy, stanowiła i stanowi nadal przedmiot zainteresowania naukowców. Do grupy badaczy zajmujących się tym zagadnieniem stosunkowo późno dołączyli archeolodzy, co było spowodowane w głównej mierze późnym uformowaniem się tej dziedziny naukowej, a także uwarunkowaniami geopolitycznymi panującymi w tym rejonie Europy. Pomimo to archeolodzy, głównie po 1945 r., wnieśli znaczący wkład do rozwoju badań nad bitwą grunwaldzką rozegraną 15 lipca 1410 r. oraz wojną polsko-krzyżacką 1409–1411. Sześćsetna rocznica bitwy, przypadająca 15 lipca 2010 r., stanowi doskonałą okazję do przypomnienia historii poświęconych jej badań archeologicznych.

1. Badania archeologiczne do 1945 r.

Najstarsze znane współcześnie badania o charakterze pseudoarcheologicznym zostały przeprowadzone na polach bitwy grunwaldzkiej w końcu XVIII w. Friedrich Samuel Bock (1716–1785) w dziele poświęconym historii naturalnej królestwa Prus Wschodnich i Zachodnich wspominał o zagłębieniach terenowych zlokalizowanych na południe od wsi Stębark, w których odkryto ludzkie kości¹. Obiekty wzmiankowane przez Bocka były w późniejszym okresie utożsamiane ze zbiorowymi mogiłami, w których pochowano poległych w bitwie w 1410 r. Prawdopodobnie to te obiekty 24 lipca 1842 r. były prezentowane królowi pruskiemu Fryderykowi Wilhelmowi IV, składającemu wizytę na polach bitwy grunwaldzkiej². Bardziej szczegółowy opis mogił zaprezentował w 1868 r. Ernst Wichert w artykule poświęconym polu bitwy pod Grunwaldem (w historiografii niemieckiej określanej jako bitwa pod Stębarkiem). Według jego informacji opodal wschodniej ściany kaplicy były widoczne dwa okrągłe doły o wysokich krawędziach i średnicy około 50 stóp (15,70 m)³. Opisywane przez Wicherta zagłębienia terenowe jeszcze na początku XX w. widział Emil

---

¹ F. S. Bock, *Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen*, Bd. 2, Dessau 1783, s. 549.

² A. Harnoch, *Chronik und Statistik der evangelischen Kirschen in den Provinzen Ost- und Westpreussen*, Neidenburg 1890, ss. 219–220; J. Müller, *Osterode in Ostpreußen. Darstellungen zur Geschichte der Stadt und des Amtes*, Osterode 1905, ss. 149–150; E. Schnippel, *Das „Kloster von Grünfelde“ und die Kapelle „auf dem Streitplatze“ bei Tannenberg*, Oberländische Geschichtsblätter (dalej: OG), 1910, Bd. 2, H. 12, s. 173, przyp. 1; idem, *Vom Streitplatz zum Tannenberge*, Prussia, 1935, Bd. 31, s. 44; W. Wippermann, *Der Ordensstaat als Ideologie. Das Bild des Deutschen Ordens in der deutschen Geschichtsschreibung und Publizistik*, Berlin 1979, ss. 136–138.

³ [E. Wichert], *Das Schlachtfeld bei Tannenberg*, Altpreussische Monatschrift, Neue Folge. Der neuen Preussischen Provinzial-Blätter vierte Folge, 1868, Bd. 5, ss. 546–547.

Schnippel. Według jego kolejnej informacji uległy one niebawem zatarciu i w 1935 r. były już niewidoczne⁴.

W 1910 r. Schnippel przeprowadził badania o charakterze archeologicznym we wnętrzu kościoła w Stębarku oraz w jego otoczeniu. Głównym celem badań było odnalezienie grobów znamienitszych rycerzy zakonnych, którzy polegli 15 lipca 1410 r. w bitwie pod Grunwaldem, a według relacji Jana Długosza mieli być pochowani *in ecclesia parochiali lignea in Thinbarg*. Wyniki badań nie dały jednak pozytywnego rezultatu. Datowanie odkrytych ludzkich szczątków kostnych nie pozwoliło na połączenie ich z bitwą grunwaldzką⁵.

Naukowcy niemieccy, oprócz podejmowania prac wykopaliskowych, gromadzili także pojedyncze zabytki archeologiczne (kości ludzkie i elementy uzbrojenia) odnajdywane na polach grunwaldzkich, a także informacje o takich odkryciach. Przypadkowy charakter większości z tych odkryć oraz brak należytej dokumentacji utrudnia współcześnie określenie ich związku z bitwą grunwaldzką⁶.

2. Badania archeologiczne w latach 1958–1960

Zmiana sytuacji geopolitycznej w 1945 r. na południowo-wschodnim wybrzeżu Morza Bałtyckiego pozwoliła w kolejnych latach naukowcom polskim na rozwinięcie i zintensyfikowanie archeologicznych prac badawczych nad bitwą grunwaldzką oraz innymi związanymi z nią wydarzeniami. Pierwsze poważniejsze prace archeologiczne na polu grunwaldzkim przeprowadzono w latach 1958–1960 w ramach przygotowań do uroczystych obchodów pięćset pięćdziesiątej rocznicy bitwy przypadającej 15 lipca 1960 r. Kierownictwo nad badaniami archeologicznymi objął prof. Zdzisław Rajewski, dyrektor Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, zaś kierownikiem ekspedycji terenowej został mgr Romuald Odoj z Muzeum Mazurskiego w Olsztynie (obecnie Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie). W skład zespołu badawczego włączono jako konsultantów historyków: prof. Stefana Kuczyńskiego, prof. Stanisława Herbsta, bronioznawcę archeologa doc. dr. Andrzeja Nadolskiego, antropologów: doc. dr. Tadeusza Dzierżykray-Rogalskiego, dr. Franciszka Wokroja i dr. Andrzeja Wiercińskiego. W badaniach wzięli udział także pracownicy Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, Muzeum Mazurskiego w Olsztynie, Katedry Antropologii Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Akademii Medycznej w Białymstoku. Ponadto w pracach wykopaliskowych wzięło udział około 160 żołnierzy pod dowództwem por. A. Rzetelskiego i por. R. Ziółkiewicza. Stałą współpracę z tym zespołem utrzymywał Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie⁷.

Badania terenowe rozpoczęto w listopadzie 1958 r. Na polach grunwaldzkich przeprowadzono wówczas prospekcję terenową oraz badania powierzchniowe. W marcu 1959 r. podjęto badania sondażowe mające na celu wytypowanie stanowisk przeznaczonych do badań archeologicznych, które prowadzono w sierpniu tego roku oraz w okresie od 9 maja do 24 czerwca 1960 r. Oprócz tego archeolodzy nadzorowali prace ziemne przy budowie pomnika upamiętniającego miejsce bi-

⁴ E. Schnippel, *Das Rittergrab von Tannenber*, OG, 1909, Bd. 2, H. 11, ss. 78–79; idem, *Vom Streitplatz*, ss. 43–44.

⁵ *Joannie Długossii seu longini canonici cracoviensis, Historiae Polonicae libri XII*, t. 4, libri XI, XII, cura et impressis A. Przewdziecki, w: *Joannis Długosz senioris canonici cracoviensis, Opera omnia*, cura A. Przewdziecki, t. 13, Cracoviae 1877, s. 67; NN, *Übersicht über die Dienstgeschäfte des Provinzialkonservators im Jahre 1910*, Bericht des Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen über seine Tätigkeit im Jahre 1910, 1911, Jb. 9, s. 20.

⁶ E. Schnippel, *Das „Kloster von Grünfelde“*, ss. 173–175; idem, *Katalog der geschichtlich-völkerkundlichen Sammlung der Königlichen Kaiser Wilhelm-Gymnasium zu Osterode*, w: *Jahresbericht über das Schuljahr 1911/1912*, Osterode 1912.

⁷ Z. Rajewski, *Badania na polach Grunwaldu*, Rocznik Olsztyński (dalej: RO), 1964, t. 4, ss. 197–198.

twy, szkoły i pawilonu turystycznego w Stębarku oraz przy budowie licznych dróg i porządkowaniu terenu⁸. Badaniami zostało objętych około 30 km, między okolicami wsi Gietrzwałd od północy, wsi Gardyny na południu, Dąbrówna od zachodu i jeziora Mielno od wschodu. Największą intensywnością badawczą objęto obszar między wsiami Grunwald, Stębark i Łodwigowo utożsamiany z miejscem zasadniczej fazy bitwy grunwaldzkiej⁹. Łącznie na całym obszarze objętym badaniami wyznaczono dwadzieścia jeden stanowisk archeologicznych, które w większości zostały przebadane wykopaliskowo w latach 1959–1960¹⁰.

Stanowisko nr 1, położone około 10 m od drogi łączącej wieś Łodwigowo z drogą Stębark – Grunwald, objęło ruiny średniowiecznej kaplicy i jej otoczenie w obrębie kamiennego muru ogrodzenia. Jak wskazują informacje źródłowe, kaplica została wzniesiona między około rokiem 1411 a 1413¹¹. Podczas tzw. wojny głodowej w 1414 r. wojska polsko-litewskie spaliły kaplicę¹², jednak do 1416 r. została ona odbudowana¹³. W ostateczną ruinę obiekt popadł na przełomie XVI i XVII w.¹⁴ W XVIII w. kaplica została w znacznej części rozebrana¹⁵, ale dopiero w 1901 r. uporządkowano zajmowany przez nią teren¹⁶.

Jak wykazały badania archeologiczne, układ warstw kulturowych wokół kaplicy został w większej części zniszczony przez prace rozbiórkowe i porządkowe prowadzone w tym rejonie w XVIII–XX w. Pomimo to w kilku miejscach uchwycono czytelny układ nawarstwień kulturowych złożony z: warstwa I – próchnica współczesna o grubości 5–10 cm zawierająca zabytki archeologiczne; warstwa II – gruzowisko złożone z kamieni, cegieł i brył zaprawy wapiennej, osięgające bezpośrednio przy murach kaplicy grubość około 1,50 m, która w miarę oddalania się od murów kaplicy stopniowo malała, aby w odległości 4,00–6,00 m zaniknąć; warstwa III – związana z okresem użytkowania kaplicy przed jej ostatecznym zniszczeniem, o grubości 20–60 cm, złożona w dużej mierze z drobnego gruzu prawie wyłącznie ceglanego, bez kamieni, z warstewkami zaprawy wapiennej o długości 1,00 m i grubości 6–8 cm, w dolnej części warstwa ta była bardziej gliniasta, w miejscu zaniku warstwy II zalegała bezpośrednio pod warstwą I; warstwa IV – pierwotna, poziom z okresu budowy kaplicy, o grubości do 18 cm, gliniasta z nielicznymi ułamkami cegieł i bardzo małą liczbą zabytków archeologicznych; warstwa V – gliniasty, żółty calec¹⁷.

⁸ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe w latach 1958–1960*, RO, 1964, t. 4, ss. 209–210; Z. Rajewski, op. cit., s. 198.

⁹ Z. Rajewski, op. cit., s. 198, ryc. 1.

¹⁰ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 211.

¹¹ *Das große Ämterbuch des Deutschen Ordens*, hrsg. v. W. Ziesemer, Danzig 1921, s. 360; *Das Marienburger Ämterbuch*, hrsg. v. W. Ziesemer, Danzig 1916, s. 153; *Jahrbücher Johannes Lindenblatts oder Chronik Johannes von der Prussilie officials zu Riesenburg*, hrsg. v. J. Voigt, F. Schubert, Königsberg 1823, ss. 257–258; S. Kujot, *Pobożne Fundacye i pamiątki bitwy*, Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 1910, t. 17, ss. 358–359; *Johann von Posilge. Dese cronike des landes von Pruszin unde ouch ander lande geschefte* – Nebst Fortsetzung, hrsg. v. E. Strehlke (dalej: *Dese cronike des landes von Pruszin*), w: *Scriptores rerum Prussicarum*, hrsg. v. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Bd. 3, Leipzig 1866, s. 333. Por.: R. Odoj, *Kaplica na polach Grunwaldu*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej: KMW), 1962, nr 4, ss. 739–740; idem, *Sprawozdanie z badań na stanowisku I (kaplica)*, RO, 1964, t. 4, s. 251.

¹² *Dese cronike des landes von Pruszin*, s. 341. Por. R. Odoj, *Kaplica*, s. 743; idem, *Sprawozdanie*, s. 251.

¹³ E. Hartmann, *Der Kreis Osterode (Ostpr.)*, Würzburg 1958, s. 554; E. Schnippel, *Das „Kloster von Grünfelde“*, ss. 171–172. Por. S. Kujot, op. cit., s. 360; R. Odoj, *Kaplica*, ss. 743–744; idem, *Sprawozdanie*, s. 251.

¹⁴ C. Hennenberger, *Erlerung der Preussischen grösseren Landtaffel*, Königsberg 1595, s. 448; J. Leone, *Historia Prussiae*, Brunsbergae 1725, s. 213. Por. R. Odoj, *Kaplica*, s. 744.

¹⁵ F. S. Bock, op. cit., s. 548. Por. R. Odoj, *Kaplica*, s. 748.

¹⁶ G. Conrad, *Der Gedenkstein für den auf dem Schlachtfelde von Tannenberg gefallenen Hochmeister Ulrich von Jungingen*, OG, 1903, Bd. 1, H. 5, s. 102. Por. R. Odoj, *Kaplica*, s. 750.

¹⁷ R. Odoj, *Sprawozdanie*, ss. 222–223.

Przeprowadzone badania archeologiczne pozwoliły na dokładne poznanie części z zachowanych relikwów kaplicy oraz faz jej rozwoju. Według Romualda Odoja kaplica powstawała w co najmniej dwóch fazach. Podczas pierwszej fazy wzniesiono, na stoku opadającym ku północy, orientowaną prostokątną halę o wymiarach wewnętrznych 20,45 m × 8,90 m (ściana wschodnia) – 9,55 m (ściana zachodnia). Fundament kaplicy posadowiony na gliniastym calcu składał się z dwóch części – dolnej i górnej. Część dolna była wykonana z dwóch lub trzech warstw nieobrobionych kamieni, układanych dość ściśle, niekiedy w układzie warstwowym, na glinie. Część górna była wykonana z jednej lub dwóch warstw kamieni połączonych zaprawą wapienną. Na fundamencie o takiej konstrukcji wzniesiono mury kaplicy. Były one cofnięte wewnątrz kaplicy o 5–10 cm w stosunku do lica fundamentu. Mur wykonano z kamieni obrobionych i nieobrobionych o różnych rozmiarach oraz z cegieł, które stosowano do wyrównywania warstw kamiennych w licu muru oraz w narożnikach. Większe partie muru ceglanego wznoszono w układzie polskim. Do wiązania zastosowano zaprawę wapienną. Mury kaplicy zachowały się w części zachodniej do wysokości około 2 m, zmniejszając się stopniowo ku zachodowi, zaś ściana zachodnia została rozebrana całkowicie. Grubość odkrytych murów wynosiła od 1,00 m do 1,50 m. W połowie długości ściany południowej kaplicy odkryto pozostałości wejścia bocznego o szerokości około 1,25–1,30 m. Ze względu na zniszczenie ściany zachodniej nie potwierdzono, czy znajdowało się w niej wejście. Cztery zewnętrzne narożniki kaplicy zostały wzmocnione przyporami, których warstwy były związane z warstwami muru. Każdej z przypór nadano inne wymiary i inny kąt ustawienia względem murów. Wewnątrz kaplicy przy ścianie północnej odkryto kryptę o wymiarach zewnętrznych 0,60 × 2,00 m. Wzniesiono ją z dużych kamieni łączonych zaprawą wapienną wymieszaną z gruzem ceglanym. Dno krypty wyłożono kamieniami połączonymi zaprawą wapienną¹⁸.

Podczas drugiej fazy rozbudowano kaplicę. Przed częścią ściany wschodniej wzniesiono wówczas zakrystię o wymiarach zewnętrznych 7,00 × 5,00 m i grubości murów 1,25 m, które jednak nie zostały przewiązane z murem kaplicy. Fundamenty zakrystii posadowiono płytko, nie osadzając ich w wielu miejscach na calcu. Według Odoja budowę zakrystii rozpoczęto jeszcze przed 1414 r., na co ma wskazywać inny kąt ustawienia północnej ściany zakrystii w stosunku do jej fundamentu. W zachowanych murach zakrystii nie odkryto żadnego wejścia prowadzącego do niej z zewnątrz. Ze względu na usytuowanie w tym miejscu kamienia pamiątkowego, tzw. kamienia Jungingena, podczas badań nie potwierdzono istnienia połączenia między kaplicą i zakrystią. Kolejnymi elementami, które powstały podczas tej fazy budowy, były dwie przypory wzniesione przy ścianie północnej kaplicy i dwie przy ścianie południowej. Nadano im różne długości i szerokości oraz rozstawienie. Kolejnym elementem architektonicznym łączonym z drugą fazą rozwoju kaplicy jest tzw. ława przyfundamentowa. Wykonano ją po zewnętrznej stronie ściany południowej, między narożną przyporą południowo-zachodnią a wejściem do kaplicy. Ława została wzniesiona z dwóch, trzech warstw kamieni ułożonych na glinie, na której położono kolejne łączone zaprawą wapienną. Funkcja, jaką spełniała ta ława, jest niejasna. Zdaniem Odoja mogła służyć jako wzmocnienie ściany południowej kaplicy lub być elementem niezrealizowanej budowli¹⁹. Elementem architektonicznym łączonym z drugą fazą rozwoju kaplicy były także zniszczone fragmenty murów wykonane przed jej ścianą zachodnią, na przedłużeniu ściany północnej i południowej oraz równoległe do ściany zachodniej kaplicy, a prostopadłe do owych murów. Szerokość odkrytych murów

¹⁸ Ibidem, ss. 223–228.

¹⁹ Ibidem, ss. 229–234.

wynosi około 0,80–1,00 m. Według Odoja mury te prawdopodobnie stanowią pozostałość jakiegoś budynku lub ogrodzenia o wymiarach wewnętrznych około 10,00 × 9,00 m²⁰.

Podczas badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku nr 1 odnaleziono bogaty zestaw zabytków ceramicznych (ceramika naczyńowa i budowlana), kamiennych, kościanych, metalowych (m.in. 87 monet) i szklanych²¹. Oprócz nich odnaleziono także liczny ludzki materiał osteologiczny zdeponowany w formie pojedynczych bądź zbiorowych pochówków szkieletowych lub ciałałalnych. Pierwsze skupisko ludzkiego materiału osteologicznego odnaleziono we wnętrzu kaplicy w prostokątnej krypcie zlokalizowanej przy jej ścianie północnej, w odległości 5,50 m od ściany wschodniej. W krypcie odkryto warstwę przepalonych kości ludzkich o grubości 0,50–0,60 m, wśród których znajdowały się stopione bryłki srebra i brązu o łącznej wadze około 1 kg. Kolejny zbiorowy pochówek, tym razem szkieletowy, odkryto w tzw. przedsionku. Pochówku dokonano w kolistej jamie o średnicy około 2,00 m. Na niektórych czaszkach i kościach długich odnalezionych w tym grobie stwierdzono ślady cięć. Grób nie został przebadany w całości. Drugi grób o podobnym charakterze odkryto wewnątrz kaplicy przy jej południowym murze. Podczas wznoszenia kaplicy jej fundament przeciął go w połowie. Pierwotnie grób miał średnicę około 2,00 m. Wewnątrz grobu odkryto szczątki około 20 osób. Na niektórych czaszkach i kościach długich stwierdzono ślady cięć, a także zabliźnione ślady podobnych obrażeń odniesionych wcześniej. Według Odoja oba zbiorowe pochówki szkieletowe zostały dokonane przed wzniesieniem kaplicy. Zbiorowe pochówki odnaleziono także na zewnątrz kaplicy. Pierwszy z nich odkryto między drugą i trzecią przyporą przed ścianą północną kaplicy. Grób miał kształt prostokątny o wymiarach około 2,00 × 4,50 m. Według antropologów, w tym miejscu dokonano wtórnego pochówku około 50 mężczyzn. Na niektórych czaszkach i kościach długich stwierdzono ślady cięć. Dodatkowo pod tą warstwą odkryto warstwę przepalonych kości ludzkich. Kolejny zbiorowy pochówek o charakterze podobny do wcześniejszego odkryto między wschodnim murem i północno-wschodnią narożną przyporą a północnym murem zakrystii. Grób miał kształt zbliżony do kwadratu o wymiarach 3,00 × 3,00 m. Według antropologów, dokonano w tym miejscu wtórnego pochówku około 70 osób. Pod warstwą kości ludzkich znajdował się bruk wykonany ze średniej wielkości kamieni. Oba wtórne pochówki zostały dokonane po wzniesieniu kaplicy. Poza zbiorowymi pochówkami wtórnymi odnaleziono także niewielkie wtórne skupiska ludzkich kości w nawarstwieniach koło kaplicy. Zdaniem Odoja pochodzą one z pierwotnych zniszczonych grobów zbiorowych albo z grobów wtórnych. Oprócz zbiorowych pochówków we wnętrzu kaplicy i w jej otoczeniu odkryto także pojedyncze groby z pochówkami szkieletowymi. Łącznie odkryto 20 pochówków tego typu. Zmarli byli ułożeni w prostokątnych jamach na wznak, z głowami skierowanymi na zachód, z niewielkimi odchyleniami na północ lub południe. Pochówki te były dokonane po wzniesieniu kaplicy²².

Stanowiska nr 1 A–D objęły teren położony poza murem ogrodzenia kaplicy. Stanowisko nr 1 A zostało założone po wschodniej stronie muru i kaplicy. Wytoczono tam trzy wykopy sondażowe o wymiarach 1,00 × 9,00 m, 1,00 × 7,00 m i 1,00 × 10,00 m, odchodzące promieniście od muru ogrodzenia. Podczas eksploracji wykopów nie odkryto żadnych zabytków²³.

²⁰ Ibidem, ss. 234–235. Autor sprawozdania mało precyzyjnie określił funkcje murów odkrytych przed zachodnim końcem kaplicy. Najprawdopodobniej były to mury kruchy lub wieży – dzwonnicy wykonanej w konstrukcji drewnianej bądź murowano-drewnianej (dolna część do wysokości północnej i południowej ściany kaplicy murowana, zaś górna drewniana). Wariant kaplicy z wieżą – dzwonnica nie został wzięty pod uwagę przy próbach rysunkowej rekonstrukcji jej bryły. Por. R. Odoj, *Kaplica*, ryc. 7, s. 749, ryc. 8, s. 751; idem, *Sprawozdanie*, s. 235, ryc. 44.

²¹ R. Odoj, *Sprawozdanie*, ss. 235–242; S. Suchodolski, *Monety odkryte na polach Grunwaldu*, RO, 1964, t. 4, ss. 357–360.

²² R. Odoj, *Sprawozdanie*, ss. 227–229, 242–249.

²³ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 211; idem, *Sprawozdanie*, ryc. 6.

Stanowisko nr 1 B zostało założone po południowej stronie muru ogrodzenia i kaplicy. Prace badawcze zostały przeprowadzone 17–29 sierpnia 1959 r. Wykopy sondażowe wytyczono prostopadłe do osi kaplicy. Na stanowisku założono i poddano badaniom wykopy o numerach: 1a, 2b, 3a, 4b, 5a, 6b, 7a, 8b, 9a usytuowane w układzie mijankowym. Wykopom wzdłuż osi wspólnej nadano wymiary 5,00 × 2,50 m. W trakcie badań powiększono wykop nr 1a o wykop 5,00 × 2,50 m oraz rozpoczęto badania w wykopie nr 7d o wymiarach 5,00 × 5,00 m. W obrębie wykopów nr 1a, 2b, 3a, 4b i 5a układ warstw miał jednolity charakter. Pod warstwą ziemi ornej o grubości 0,20–0,25 m zalegała warstwa podglebia o grubości 0,25 m, a pod nią, do głębokości 0,70–0,80 m, występowała jasna glina calcowa, zaś poniżej glina rdzawa. W wykopie nr 1a na głębokości 1,00 m od powierzchni w mało czytelnej jamie odkryto słabo zachowany grób szkieletowy oznaczony nr 20. W obrębie wykopu nr 6b bezpośrednio pod warstwą ziemi ornej zarejestrowano warstwę kulturową o grubości 0,10 m, zaś pod nią ilasty calec. W odkrytej warstwie kulturowej występowały liczne fragmenty gruzu ceglanoego oraz węgli drzewnych. W północnej części wykopu nr 7a, tuż pod warstwą gleby ornej odkryto pas kamieni o szerokości 0,30–0,80 m biegnący na osi wschód – zachód. Za pasem kamieni w kierunku południowym grubość warstwy kulturowej dochodziła do głębokości 2,10 m. W warstwie tej odkryto drobny gruz ceglany, większe fragmenty cegieł gotyckich oraz fragmenty węgli drzewnych. Zdaniem Włodzimierzy Ziemińskiej-Odojowej warstwę tę należy interpretować jako zasypisko piwnicy budynku z okresu funkcjonowania kaplicy. W południowo-zachodnim narożniku wykopu nr 7d odkryto pod warstwą ziemi ornej fragment sklepienia kolebkowego wykonanego z cegły gotyckiej, zaś na wschód od niego rozwleczone bruk kamienny. Także i to odkrycie zostało uznane przez autorkę badań za pozostałość zabudowań. W wykopach nr 8b i 9a układ warstw był podobny do tego, jaki zarejestrowano w wykopie nr 6b, z tą tylko różnicą, że warstwa kulturowa w tych wykopach była grubsza (0,30 m). W wykopie nr 8b odkryto dwie jamy pod warstwą kulturową, które powiązano z odkrytymi w tym rejonie relikami zabudowy²⁴.

Wśród zabytków archeologicznych odkrytych na stanowisku nr 1B dominowały fragmenty ceramiki naczyniowej. Największą ich ilość odkryto w wykopach nr 7a, 7b i 9a. Drugą grupę zabytków pod względem liczebności stanowiły przedmioty wykonane z metalu. Wśród nich dominowały różnej wielkości gwoździe. Odkryto także cztery noże, fragmenty podków, sprzączki, klamerki i wiele innych przedmiotów metalowych o nierozpoznanej funkcji. Oprócz tego odkryto jeden liścieniowaty grot z tulejką do strzały łuku lub kuszy oraz dwie monety – szeląg Michała Kuchmeistera, bity w latach 1414–1416, i brakteat toruński Kazimierza Jagiellończyka. Trzecią grupę zabytków odkrytych na stanowisku 1B stanowiły fragmenty szkła płaskiego²⁵.

Stanowisko nr 1C zostało założone po zachodniej stronie muru ogrodzenia i kaplicy. Wytyczono tam trzy wykopy sondażowe o wymiarach 1,00 × 4,00 m, 1,00 × 5,50 m i 1,00 × 8,00 m, odchodzące promieniście od muru ogrodzenia. Podczas eksploracji wykopów nie odkryto żadnych zabytków²⁶.

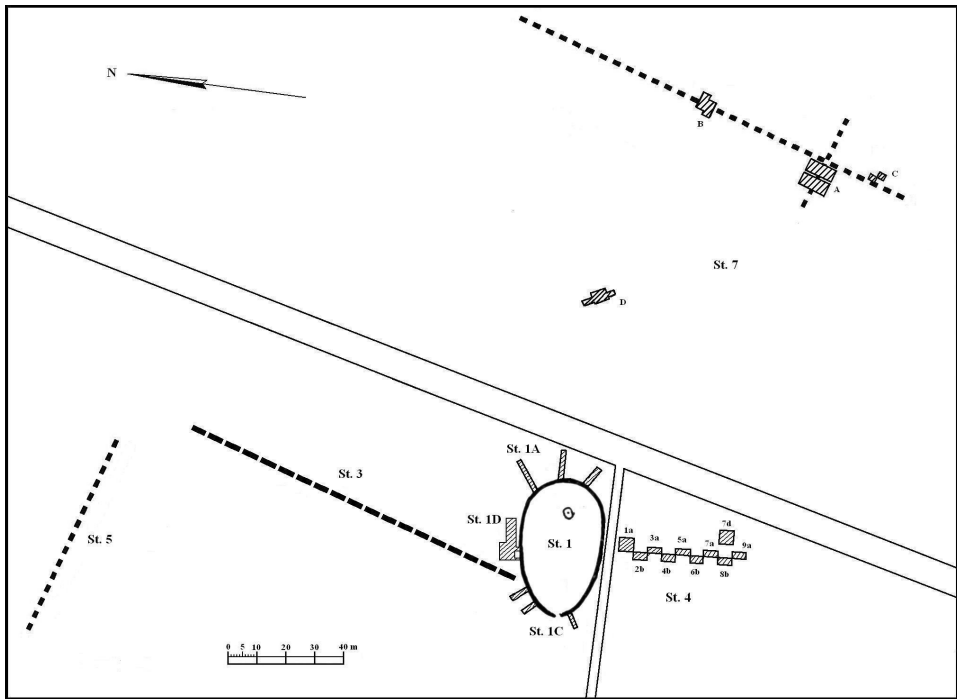
Stanowisko nr 1D zostało założone po północnej stronie muru ogrodzenia i kaplicy. Został tam założony jeden wykop badawczy na osi wschód – zachód o wymiarach 4,00 × 16,00 m, poszerzony w zachodniej części w kierunku północy i południa. W obrębie wykopu odkryto pięć całych pochówków szkieletowych i dwa we fragmencie²⁷.

²⁴ R. Odoj, *Sprawozdanie*, ryc. 1, s. 219, tabl. 1, s. 255; W. Ziemińska-Odojowa, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 1B*, RO, 1964, t. 4, ss. 265–267.

²⁵ S. Suchodolski, op. cit., s. 360; W. Ziemińska-Odojowa, op. cit., ss. 265–267, tabl. 1–3, ss. 269–271.

²⁶ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 211; idem, *Sprawozdanie*, ryc. 6.

²⁷ R. Odoj, *Sprawozdanie*, ryc. 1, s. 219, ryc. 6, tabl. 1, s. 255.

Ryc. 1. Plan sytuacyjny stanowisk archeologicznych nr 1, 1A, 1C, 1D, 3-5, 7. Rozmieszczenie wykopów badawczych z 1959 r.

Stanowisko nr 2 położone około 50,00 m na południe od ruin późnośredniowiecznej kaplicy. Objęło zagłębienie terenu (pierwotnie staw?). Badania powierzchniowe przeprowadzone w tym miejscu ujawniły bardzo dużą ilość fragmentów ceramiki późnośredniowiecznej oraz grot z tulejką do bełtu kuszy. Stanowisko nie zostało poddane badaniom wykopaliskowym²⁸.

Stanowisko nr 3 położone na północ od ruin średniowiecznej kaplicy (stanowisko nr 1), w jej bezpośrednim sąsiedztwie, około 50 m od drogi łączącej wieś Łodwigowo z drogą Grunwald – Stębark²⁹. Na stanowisku wykonano wykop sondażowy na osi północ – południe, równoległe do drogi. Wykop składał się z 19 odcinków o szerokości 0,70 m i długości 5,00 m, rozdzielonych odcinkami o długości 1,00 m, które nie były eksplorowane. W obrębie wykopów zarejestrowano jednolity układ stratygraficzny: warstwa 1 – próchnica barwy szarej zalegająca do głębokości 0,30 m; warstwa 2 – podglebie gliniaste o barwie żółtobrązowej zalegające na głębokości 0,30–0,60 m; warstwa 3 – glina brązowa z licznymi naciekami żelazistymi i kamieniami zalegająca poniżej głębokości 0,60 m. Wykopy eksplorowano do głębokości około 1,20 m. Zabytki archeologiczne zostały odkryte w obrębie wykopów nr 2, 4–11, 15–19. W wykopie nr 2 na drugim metrze jego długości w warstwie 3 na głębokości 0,65 m odnaleziono fragment łańcuszka o długości 10 cm wykonanego z drutu mosiężnego. W tej samej warstwie na trzecim metrze jego długości na głębokości 0,70 m odkryto fragmenty ludzkich kości długich. Chronologia obu odkryć nie została ustalona.

²⁸ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 211, ryc. 2, s. 209.

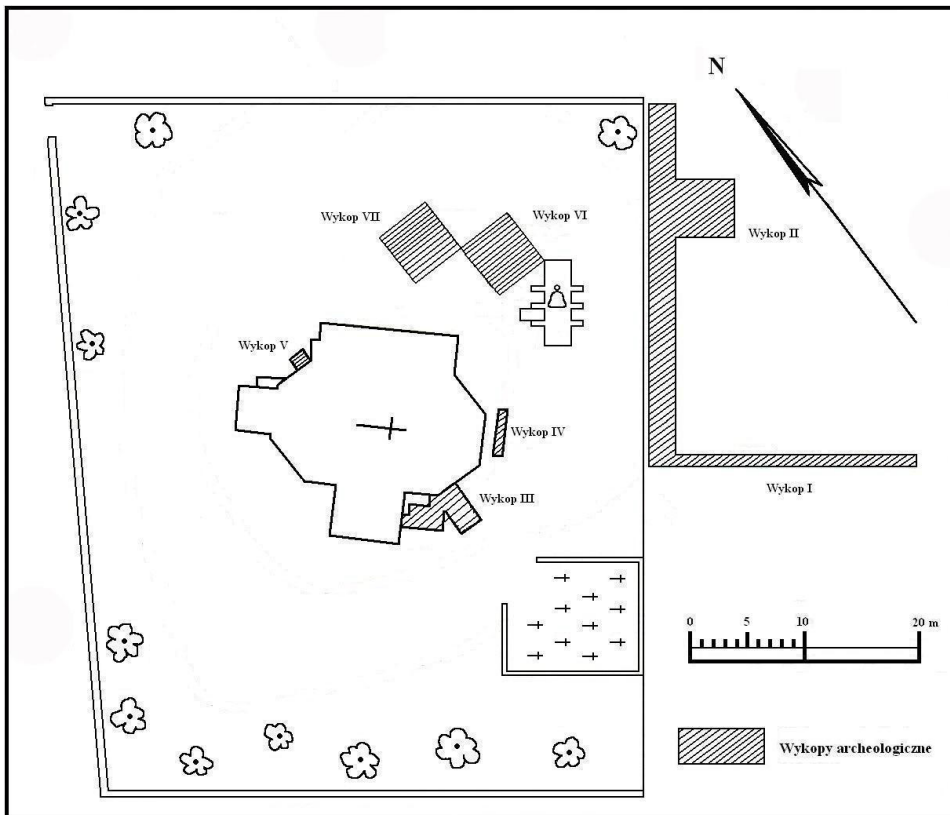
²⁹ B. Balcer, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 3, 5, 7*, RO, 1964, t. 4, ss. 273–274; R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 211.

W pozostałych wykopach w warstwie 1 odnaleziono bogaty zestaw fragmentów ceramiki naczyniowej datowanej na XV–XVI w.³⁰

Stanowisko nr 4 położone w pobliżu zbiegu dróg Grunwald – Stębark i Łodwigowo – Stębark. Objęło swoim zasięgiem dwa stawy i okoliczne pola, przebadane powierzchniowo oraz przez pletwonurków. W stawach nie odnaleziono zabytków archeologicznych, zaś na polach odkryto fragmenty ceramiki z okresu średniowiecza i nowożytnego oraz kilka przedmiotów żelaznych, których chronologii nie określono ze względu na silne zniszczenie³¹.

Stanowisko nr 5 położone na północny zachód od stanowiska nr 3, około 60 m od drogi łączącej wieś Łodwigowo z drogą Grunwald – Stębark, na niewielkim owalnym wzgórzu. Przez szczyt wzgórza przeprowadzono wykop sondażowy o długości 60 m na osi wschód – zachód, prostopadłe do drogi. Składał się on z 15 odcinków o szerokości 0,70 m i długości 2,00 m, eksplorowanych do głębokości 1,00–1,20 m, rozdzielonych docinkami o podobnych wymiarach, które nie były badane. W obrębie wykopów zarejestrowano układ warstw podobny do układu ze stanowiska nr 3. Badania nie dostarczyły zabytków archeologicznych³².

Ryc. 2. Plan sytuacyjny stanowiska archeologicznego nr 9 w Stębarku. Rozmieszczenie wykopów badawczych z 1959 r.

³⁰ B. Balcer, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 3, 5, 7*, ss. 274–275, 283–286.

³¹ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 211.

³² B. Balcer, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 3, 5, 7*, s. 275.

Stanowisko nr 6 położone około 80 m od drogi Grunwald – Stębark i około 700 m od połączenia drogi z Łodwigowa z drogą Grunwald – Stębark. Swoim zasięgiem objęło niewielkie zagłębienie terenowe okresowo wypełniające się wodą. Na dnie niecki wykonano kilka wykopów sondażowych, w których odkryto fragmenty ceramiki naczyniowej z okresu późnego średniowiecza i nowożytnego oraz drobne przedmioty żelazne o nieustalonej chronologii³³.

Stanowisko nr 7 położone po wschodniej stronie drogi łączącej wieś Łodwigowo z drogą Grunwald – Stębark, na wschód od stanowiska nr 1. Swoim zasięgiem objęło wzgórze o lokalnej nazwie Mogiła. Wzgórze zostało przecięte dwoma krzyżującymi się wykopami sondażowymi wykonanymi na osi wschód – zachód i północ – południe. Wykopy składały się z eksplorowanych odcinków o długości 2,00 m i szerokości 0,70 m, rozdzielonych odcinkami o podobnych wymiarach, które nie były eksplorowane. Północne ramię wykopu, licząc od miejsca ich przecięcia na szczycie wzgórza, miało długość 104 m i składało się z 24 odcinków eksplorowanych, południowe ramię miało długość 24 m i składało się z 6 odcinków eksplorowanych, ramiona wschodnie i zachodnie miały długość 14 m i składały się z 4 odcinków. Odcinki były eksplorowane do głębokości około 1,00 m, a w nielicznych wypadkach głębiej. Badania sondażowe ustaliły występowanie w trzech miejscach konstrukcji kamiennych. W celu ich lepszego rozpoznania wykonano cztery większe wykopy oznaczone literami A–D³⁴.

Wykop A o powierzchni 1 ara wytyczono po obu stronach zachodniego ramienia rowu sondażowego w odległości 0,50 m od ramion północnego i południowego. W wykopie, tuż pod powierzchnią warstwy ornej na głębokości około 0,35 m odkryto znacznie zniszczoną konstrukcję kamienną (bruk) o kształcie zbliżonym do prostokąta o wymiarach 9,00 × 5,00 m i przebiegu dłuższych boków na osi północny zachód – południowy wschód. Konstrukcja składała się z kamieni o średnicy 0,10–0,50 m układanych ściśle obok siebie i częściowo spajanych za pomocą gliny. Wśród kamieni występowały ułamki cegieł gotyckich oraz kamieni oblaných szklivem. Innych zabytków archeologicznych w obrębie tego wykopu nie odnaleziono³⁵.

Wykop B o kształcie wieloboku i powierzchni 54 m² wytyczono po obu stronach północnego ramienia rowu sondażowego w odległości 42 m od miejsca przecięcia rowów. W wykopie tuż pod powierzchnią ziemi odkryto znacznie zniszczoną konstrukcję kamienną (bruk) o kształcie zbliżonym do owalu o wymiarach 2,80 × 2,40 m i układzie na osi północny zachód – południowy wschód. Konstrukcja składała się z luźno ułożonych owalnych kamieni o długości 0,10–0,30 m. Wśród kamieni występowały nieliczne fragmenty cegieł. Na bruku odnaleziono mosiężny guzik o półokrągłej głowce, o średnicy 2 cm i grubości 0,70 cm³⁶.

Wykop C złożony z dwóch działek o wymiarach 5,00 × 5,00 m i przesuniętych względem siebie o 5,00 m wytyczono po wschodniej stronie piątego odcinka południowego ramienia rowu sondażowego w odległości 20,00 m od przecięcia rowów. W wykopie odkryto na głębokości 0,35–0,60 m konstrukcję kamienną (bruk) w formie pasa o szerokości 1,50 m ułożonego na osi północny zachód – południowy wschód. Konstrukcja składała się z dużych i małych kamieni niepołączonych żadną zaprawą. Innych zabytków w obrębie tego wykopu nie odnaleziono³⁷.

Wykop D założono w odległości około 40 m od drogi łączącej wieś Łodwigowo z drogą Grunwald – Stębark. Miał on początkowo formę wąskiego rowu sondażowego, który w toku

³³ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 213.

³⁴ B. Balcer, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 3, 5, 7*, ss. 275–276; R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 213.

³⁵ B. Balcer, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 3, 5, 7*, ss. 276–277, ryc. 2.

³⁶ *Ibidem*, s. 277.

³⁷ *Ibidem*, ss. 277–278, ryc. 3.

dalszych prac badawczych został powiększony do powierzchni około 27 m. W wykopie poniżej warstwy ornej na głębokości 0,30–0,40 m odkryto zniszczoną konstrukcję kamienno-ceglaną (podłoga?) o kształcie zbliżonym do owalu o wymiarach 4,20 × 2,80 m i układzie na osi północ – południe. Konstrukcja składała się z kamieni, z których największe miały wymiary 0,40 × 0,25 m i górną powierzchnię płaską, oraz fragmentów cegieł. Zachowana część konstrukcji tworzyła płaszczyznę o równej powierzchni. Podczas badań w wykopie odkryto bogaty zestaw zabytków archeologicznych złożony z fragmentów ceramiki naczyniowej z okresu późnego średniowiecza, przedmiotów metalowych: jedna moneta – szeląg krzyżacki Michała Kűchmeistra bity w latach 1414–1416, czworokątny grot beltu z kolcem, jeden cały nożyk i cztery fragmenty innych, fragment podkowy, krzesiwo, fragment sprzączki, siedem gwoździ i ich fragmentów oraz kościanych: jeden paciorek i kilka fragmentów kości zwierzęcych. Konstrukcja kamienno-ceglana odkryta w wykopie D została uznana przez Bogdana Balcera za pozostałość po budowlu mieszkalnej, zaś jej chronologię określono w oparciu o zabytki archeologiczne na XV (po 1410 r.) – XVI w.³⁸

Stanowisko nr 8 położone w odległości około 1 km na wschód od drogi łączącej wsie Łodwigowo i Stębark i około 1,50 km na północny wschód od wsi Łodwigowo. Swoim zasięgiem objęło teren budowy Kopca Jagiełły. Podczas prac ziemnych przy budowie prowadzono nadzory archeologiczne, które doprowadziły do odkrycia bogatego zestawu fragmentów ceramiki naczyniowej z okresu późnego średniowiecza i nowożytnego³⁹.

Stanowisko nr 9 objęło obszar wokół kościoła we wsi Stębark. Pracami badawczymi na tym stanowisku kierował Jerzy Okulicz przy współudziale mgr. Tadeusza Byczki i inż. arch. H. Maj. Prace na cmentarzu przykościelnym przeprowadził zespół antropologów pod kierunkiem prof. dr. Franciszka Wokroja. Podczas prac badawczych założono cztery wykopy o numerach I–IV. Wykop nr I o wymiarach 20,00 × 1,00 m został wytyczony na południowy wschód od kościoła, prostopadle do linii jego ogrodzenia. Założono go na osi północny zachód – południowy wschód. W wykopie zarejestrowano układ stratygraficzny złożony z warstwy ziemi ornej o grubości 0,25 m, pod którą zalegała cienka warstwa kulturowa, składająca się z ziemi o barwie jasnoszarej, w której występowały bryłki polepy i węgle drzewne. Poniżej tej warstwy na głębokości 0,40 m w południowo-wschodniej części wykopu zalegał calec. W części północno-zachodniej warstwa kulturowa miała miąższość do 0,50 m. Odkryto tam także większe fragmenty ceramiki, skupiska kamieni oraz węgle drzewne. Kamienie w dwóch odkrytych skupiskach były oddalone od siebie o około 2,50 m i charakteryzowały się dość zwartym układem. Zdaniem Jerzego Okulicza konstrukcje te można interpretować jako podwaliny spalonej budowli. Odkryte w wykopie zabytki ceramiczne i szklane pochodziły zarówno z okresu późnego średniowiecza, jak nowożytnego⁴⁰.

Dodatkowo na przedłużeniu wykopu nr I w kierunku południowo-wschodnim założono jeszcze dwa wykopy sondażowe o wymiarach 5,00 × 1,00 m. Pierwszy został wytyczony w odległości 35 m, zaś drugi w odległości 50 m od końca wykopu nr I. W obu wykopach nie zarejestrowano warstwy kulturowej⁴¹.

Wykop nr II został wytyczony na południowy wschód od kościoła, równoległe do linii jego ogrodzenia (po jego zewnętrznej stronie). Rozciągał się on między wykopem nr I za wschodnim rogiem ogrodzenia kościoła. Miał długość 22 m i szerokość 2,50 m. Wykop w części północnej, po jego południowo-wschodniej stronie został poszerzony o działkę 5,00 × 5,00 m. Począw-

³⁸ B. Balcer, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 3, 5, 7*, ryc. 4–5, tabl. II–III, ss. 278–285; S. Suchodolski, op. cit., s. 360.

³⁹ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 213.

⁴⁰ J. Okulicz, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 9 (Stębark)*, RO, 1964, t. 4, s. 291, 293, ryc. 1, s. 293.

⁴¹ Ibidem, s. 294.

szy od południowej krawędzi wykopu układ zarejestrowanych warstw miał następujący przebieg: na odcinku o długości około 16 m, pod warstwą ziemi ornej, zalegała warstwa zbitej ziemi o barwie szarej i grubości 0,30–0,40 m. Odnaleziono w niej liczne węgle drzewne, bryłki polepy oraz fragmenty ceramiki naczyniowej od późnośredniowiecznej do nowożytniej. Dalej w kierunku północnym, na odcinku od 18 do 26 metra, warstwa ziemi zawierała dużą domieszkę spalenizny, zaś w środkowej części tego odcinka na głębokości około 0,30 m zalegało zwarte skupisko brył polepy o barwie pomarańczowej z odciskami bełek i słomy oraz duża ilość fragmentów ceramiki naczyniowej z okresu późnego średniowiecza. Po rozszerzeniu wykopu w tym miejscu w kierunku południowo-wschodnim odkryto piec i jamę przypieczową z bogatym zestawem zabytków ceramicznych i metalowych. Piec został założony na planie prostokąta o wymiarach 3,60 × 2,50 m. Wzniesiono go z kamieni i cegieł gotyckich łączonych gliną. Przed piecem od strony wloty do paleniska, po jego północno-zachodniej stronie, znajdowała się jama o wymiarach około 1,50 × 1,50 m. W północno-wschodnim krańcu wykopu sondażowego warstwa kulturowa osiągała 0,60 m miąższości. Odnaleziono w niej kilka skupisk kamieni i dużą ilość ceramiki naczyniowej z polewą, dachówek i szkła⁴².

Wykop nr III został założony przy południowym narożniku nawy głównej kościoła, wzdłuż ściany nawy i przybudówki. W obrębie wykopu zarejestrowano silnie przemieszaną warstwę ziemi sięgającą do głębokości 1,80 m. Odkryto w niej przemieszane kości i czaszki ludzkie oraz dobrze zachowaną trumnę z XIX w. Oprócz tego odsłonięto zewnętrzną ścianę fundamentu kościoła. Siegał on na głębokość 0,80 m i składał się z warstwy luźnych kamieni, ponad którymi były ułożone kamienie łączone za pomocą zaprawy wapiennej. Obie partie fundamentu były rozdzielone warstwą zaprawy wapiennej o grubości 5–10 cm oraz warstwą spalenizny zawierającej bryłki polepy oraz ułamki dachówek i cegieł. Zdaniem autorów badań dolne partie fundamentu mogły pierwotnie stanowić podwalinę starszego kościoła⁴³.

Wykopy nr IV i V założono po południowo-wschodniej (nr IV) i północnej (nr V) stronie nawy głównej, przy zewnętrznej ścianie kościoła. W obu wykopach badawczych zarejestrowano silnie przemieszaną warstwę ziemi. Odsłonięty fundament kościoła był wykonany z kamieni łączonych zaprawą wapienną, pod którymi zalegała warstewka spalenizny⁴⁴.

Wykopy nr VI i VIII, o wymiarach 5,00 × 5,00 m, założono na północny wschód od kościoła w pobliżu wolno stojącej dzwonnicy. Prace badawcze w ich obrębie prowadziła grupa antropologów pod kierownictwem prof. dr. Franciszka Wokroja. W obu wykopach w silnie przemieszanej ziemi zalegającej do głębokości 2,00 m odkryto kilkadziesiąt szkieletów ludzkich, luźne kości ludzkie oraz fragmenty trumien. W najlepszym stanie zachowały się najmłodsze pochówki, zaś wcześniejsze zostały zniszczone przez wkopy grobowe. Na podstawie zabytków archeologicznych odkrytych przy pochówkach – szpilki, guziki, fragmenty tkanin określono ich chronologię na XVIII–XIX w.⁴⁵

Stanowisko nr 10 położone na północno-zachodnim krańcu wsi Stębark. Swoim zasięgiem objęło pola wokół zabudowań Państwowego Gospodarstwa Rolnego w Stębarku. Podczas badań powierzchniowych odkryto tu dużą ilość fragmentów ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytniej oraz przedmioty żelazne, których chronologii nie określono ze względu na silne ich zniszczenie. Ponadto w parku należącym do PGR odnaleziono gotycką chrzcielnicę wykonaną z kamienia⁴⁶.

⁴² Ibidem, ss. 294–301; S. Suchodolski, op. cit., ss. 360–361, ryc. 1, s. 293.

⁴³ J. Okulicz, op. cit., s. 302, ryc. 1, s. 293, ryc. 8, s. 301.

⁴⁴ Ibidem, s. 302, ryc. 1, s. 293, ryc. 1, s. 293.

⁴⁵ Ibidem, ss. 302–303, ryc. 1, s. 293.

⁴⁶ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 213; J. Okulicz, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 9 (Stębark)*, RO, 1964, t. 4, s. 292.

Stanowisko nr 11 położone na południowy zachód od wsi Stębark, po północnej stronie drogi Grunwald – Stębark, na południe od stanowiska nr 10. Swoim zasięgiem objęło pola wsi Stębark. W trakcie badań powierzchniowych odkryto tu dużą ilość fragmentów ceramiki późnośredniowiecznej, bryłki polepy oraz żelazny nożyk⁴⁷.

Stanowisko nr 12 położone w północno-wschodniej części wsi Grunwald. Swoim zasięgiem objęło pola wokół PGR w Grunwaldzie. Podczas badań powierzchniowych odkryto tu fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej. Ponadto zostały tam także odnalezione kamienne kule artyleryjskie, zaś z tamtejszego stawu został wyłowiony w okresie powojennym średniowieczny grot oszczepu⁴⁸.

Stanowisko nr 13 położone na północny zachód od wsi Grunwald. Swoim zasięgiem objęło okoliczne pola. W miejscu tym w okresie wcześniejszym odnajdywano różne przedmioty żelazne, wśród których był topór ciesielski. Wykopy sondażowe wykonane w kilku miejscach dostarczyły jedynie fragmentów ceramiki nowożytniej⁴⁹.

Stanowisko nr 14 położone około 1 km na południowy wschód od wsi Grunwald i około 1 km na północny zachód od wsi Łodwigowo, po północno-wschodniej stronie drogi Łodwigowo – Grunwald. Według informacji uzyskanej od F. Góralskiego ze wsi Ulnowo w miejscu tym w latach 1911–1913 podczas budowy drogi Łodwigowo – Grunwald natrafiono na szkielety ludzkie. Wykopy sondażowe wykonane w kilku miejscach tego stanowiska dostarczyły tylko fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytniej⁵⁰.

Stanowisko nr 15, położone około 1 km na północny wschód od wsi Grunwald i około 800 m na północ od drogi Grunwald – Stębark. Swoim zasięgiem objęło okoliczne torfowiska. W miejscu tym w latach 1947–1957 podczas wydobywania torfu dwukrotnie odkrywano szkielety ludzkie. Wykopy sondażowe, badania powierzchniowe i analiza profili istniejących wykopów nie przyniosły żadnych odkryć⁵¹.

Stanowisko nr 16 położone we wsi Ulnowo po jej północnej stronie, na kulminacji wzgórza. Jesienią 1958 r. podczas prospekcji terenowej uzyskano informację od mieszkańca wsi o odnalezieniu kości ludzkich w obrębie jednego z tamtejszych gospodarstw. Na podstawie oględzin miejsca odnalezienia ludzkiego materiału osteologicznego oraz wyników badań sondażowych potwierdzono tę informację. Badania wykopaliskowe na stanowisku nr 16 przeprowadzono 6–28 VIII 1959 r. pod kierownictwem Bogdana Balcera. W obrębie stanowiska wykonano wykop składający się z czterech działek założonych na osi północny wschód – południowy zachód, o wymiarach 3,00 × 3,00 m; 3,00 × 3,00 m; 3,00 × 4,00 m; 3,00 × 6,60 m. Dodatkowo na przedłużeniu osi wykopu wykonano rów sondażowy o długości 25,00 m i szerokości 1,20–6,60 m. Badania wykopaliskowe objęły łącznie powierzchnię około 90 m. W obrębie wykopu odnaleziono na powierzchni około 50 m² materiału osteologicznego siedemdziesięciu trzech ludzi obojga płci, ułożony w trzech warstwach z głowami skierowanymi najczęściej na południowy zachód. Zanotowany w wykopie układ stratygraficzny składał się z: warstwy ziemi ornej o grubości 0,40 m; żółtawej glinki, w której na głębokości 0,80 m odkryto pierwszy poziom szkieletów, na głębokości 1,00 m drugi, a na głębokości 1,20–1,40 m trzeci; gliny zwalowej bez śladów kulturowych⁵².

W trakcie prac wykopaliskowych na stanowisku nr 16 oprócz ludzkiego materiału osteologicznego odkryto niewielką ilość innych zabytków archeologicznych. Wśród nich najliczniejszą grupę stanowiły zabytki ceramiczne – jeden fragment cegły, ponad trzydzieści fragmentów cera-

⁴⁷ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 213; J. Okulicz, op. cit., s. 292.

⁴⁸ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, ryc. 4–5, ss. 212–214.

⁴⁹ Ibidem, s. 214.

⁵⁰ Ibidem, s. 214.

⁵¹ Ibidem.

⁵² B. Balcer, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 16 (Ulnowo)*, RO, 1964, t. 4, ss. 311–314.

miki naczyńowej oraz zespół fragmentów ceramiki, który pozwolił na zrekonstruowanie dzbanka. Zostały one odnalezione na głębokości 0,40–1,30 m. Ich chronologia została określona na XIV–XV w. Drugą grupę zabytków odnalezionych podczas badań na tym stanowisku tworzyły zabytki metalowe – dwa gwoździe, pierścionek wykonany z brązu, blaszka miedziana i bliżej nieokreślona moneta pochodząca, według opinii S. Suchodolskiego, prawdopodobnie z XVI–XVII w.⁵³

Jak wykazały badania antropologiczne ludzkiego materiału osteologicznego odnalezione go w 1959 r. na stanowisku nr 16 w Ulnowie, u około 10% osobników stwierdzono ślady urazów mechanicznych czaszki i kończyn długich⁵⁴. Według Bogdana Balcera obrażenia tego typu powstały w wyniku akcji zbrojnej, co z dużym prawdopodobieństwem można łączyć z bitwą grunwaldzką⁵⁵.

Stanowisko nr 17 położone na południowym krańcu jeziora Lubień. Swoim zasięgiem objęło pola położone na północny wschód od wsi Ulnowo. Na obszarze tym podczas prac melioracyjnych prowadzonych na przełomie lat 20 i 30 XX w. miano odnaleźć bliżej nieokreślone przedmioty drewniane i żelazne. Badania powierzchniowe nie potwierdziły tych informacji⁵⁶.

Stanowisko nr 18 położone na wzgórzu, około 200 m na północny zachód od wsi Ostrowite. W miejscu tym podczas prac ziemnych prowadzonych w latach trzydziestych XX w. odnaleziono podobno deski i kości ludzkie, które wiązano z grobami poległych podczas bitwy grunwaldzkiej. Badania powierzchniowe i wykopy sondażowe ujawniły jedynie dużą ilość ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytnej⁵⁷.

Stanowisko nr 19 położone około 500 m na wschód od drogi łączącej wieś Stębark i Ulnowo i około 700 m na zachód od rzeczki Maróźki. Według uzyskanych informacji, podczas kopaniu torfu w 1956 r. przy jednym z gospodarstw znajdującym się w tym miejscu, odkryto na głębokości 1,60 m kości ludzkie i długi żelazny przedmiot. Przedmioty te zostały wyrzucone do wyrobiska. Badania powierzchniowe i wykopy sondażowe przeprowadzone w sąsiedztwie miejsca tego odkrycia nie przyniosły żadnych rezultatów⁵⁸.

Stanowisko nr 20 położone około 300 m na zachód od drogi Grunwald – Łodwigowo, około 400 m na południowy zachód od stanowiska nr 14. Natknięto się w tym miejscu na cztery kręgi ułożone z dużych kamieni. Badania wykopaliskowe podjęte w obrębie dwóch z nich ujawniły tylko pojedyncze węgle drzewne na głębokości 0,30–0,50 m, w ich środkowej części⁵⁹.

Stanowisko nr 21 położone na północ od wsi Frygnowo. Według informacji uzyskanej od jednego z jej mieszkańców, podczas eksplorowania torfu w 1955 r. lub 1956 r. odkryto na głębokości 2,00 m szkielet ludzki ze szczątkami ubrania i fragmentem poroża. Znaleźisko zostało wyrzucone do wyrobiska i zasypane. Badania wykopaliskowe przeprowadzone w wyrobisku oraz obserwacje jego profilu nie przyniosły żadnego rezultatu⁶⁰.

Oprócz wymienionych dwudziestu jeden stanowisk zlokalizowanych w obrębie pola średniowiecznej bitwy grunwaldzkiej, wykonano na tym obszarze dodatkowo kilkadziesiąt wykopów sondażowych. Wyniki badań wykopów nie dostarczyły żadnych informacji związanych z bitwą z 1410 r.

Poza stanowiskami położonymi w obrębie pola średniowiecznej bitwy grunwaldzkiej, wyznaczono dziewięć dodatkowych stanowisk w jego najbliższej okolicy. Według założeń badawczych rozpoznanie tych stanowisk miało dostarczyć informacji do poznania wydarzeń mających

⁵³ Ibidem, ss. 314–315; S. Suchodolski, op. cit., s. 361.

⁵⁴ M. Pyżuk-Lenarczyk, *Charakterystyka antropologiczna materiału kostnego ze stanowiska 16 (Ulnowo)*, RO, 1964, t. 4, s. 337.

⁵⁵ B. Balcer, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 16*, s. 315.

⁵⁶ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 215.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, ryc. 7–8, ss. 214–215.

⁶⁰ Ibidem, s. 216.

miejsce przed, jak i po zakończeniu bitwy. Badania powierzchniowe i wykopaliskowe w zdecydowanej większości dotyczyły reliktów budowli obronnych oraz ruin kościoła. Prace badawcze przeprowadzono w następujących miejscowościach:

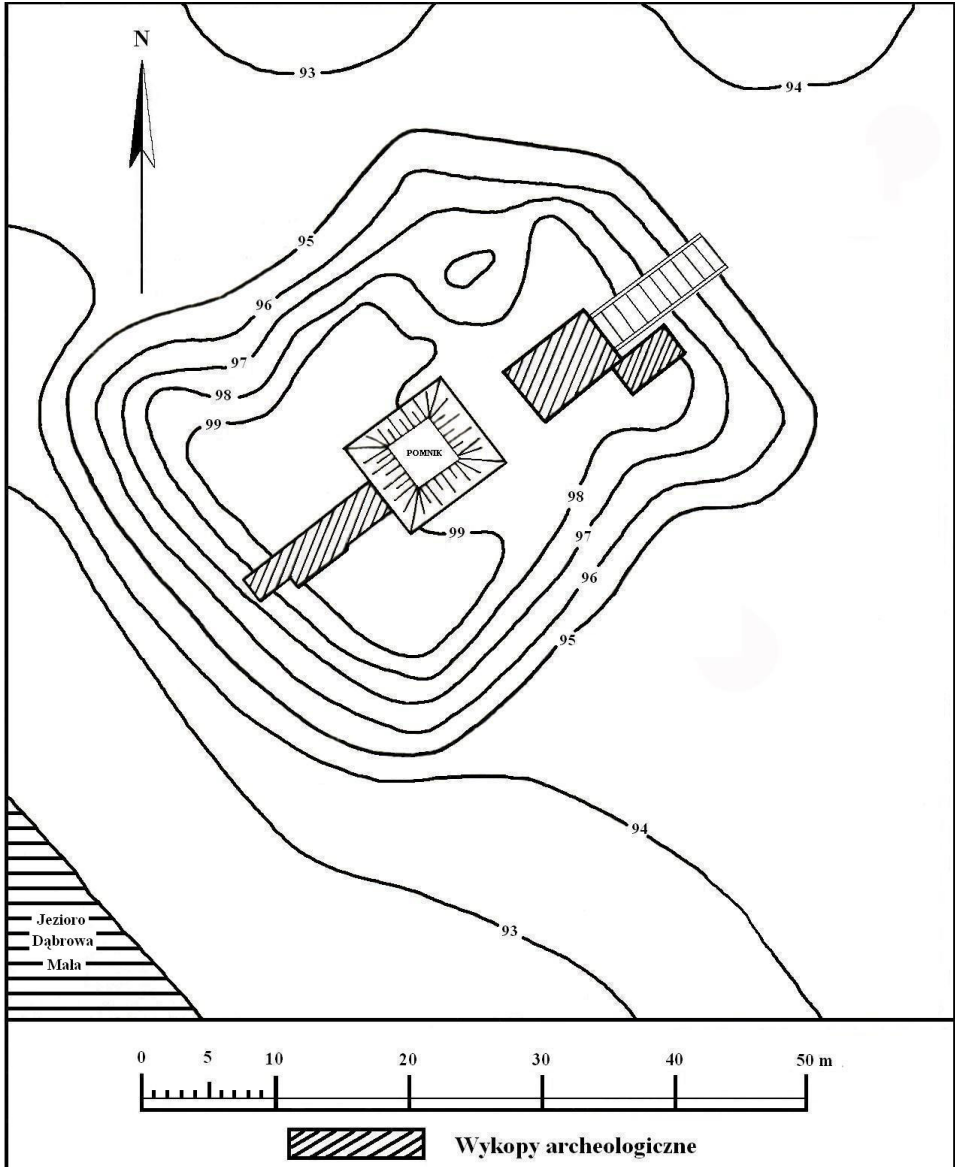
Dąbrówno – 5–26 sierpnia 1959 r. przeprowadzono archeologiczne badania wykopaliskowe pod kierownictwem J. Dąbrowskiego na stanowisku nr 1 (zameczko) oraz na stanowisku nr 3 (zamek). Uzupełnieniem tych badań był zwiad podwodny wykonany w jeziorach Dąbrowa Mała i Wielka w okolicach miasta Dąbrówno. Stanowisko 1 objęło zamczysko usytuowane w obrębie miasta, na południowo-wschodnim brzegu jeziora Dąbrowa Mała. Podczas badań archeologicznych w 1959 r. założono na zamczysku trzy wykopy: jeden w południowo-zachodniej części, zaś dwa w północno-wschodniej. Wykop pierwszy o długości około 13 m i szerokości od 2,00 do 3,00 m, poprowadzono od fundamentu zniszczonego pomnika, wzniesionego w centralnym punkcie zamczyska po I wojnie światowej, do południowo-zachodniego zbocza od strony jeziora. W obrębie wykopu zarejestrowano trzy warstwy kulturowe. Warstwa I piaszczysta barwy szaro-czarnej bardzo silnie przemieszana, o grubości 0,20–1,00 m zawierała dużą ilość zabytków archeologicznych oraz skupisko kamieni (o średnicy dochodzącej do 1,00 m) i cegieł w nieregularnym układzie przy zboczu południowo-zachodnim. Warstwa II utworzona przez silnie przepaloną, gliniastą, pomarańczową ziemię, z cienkimi warstewkami czarnej spalenizny lub tylko przez tę warstewkę spalenizny. W pobliżu fundamentów pomnika została ona całkowicie zniszczona. W obrębie warstwy II odkryto niewielką ilość zabytków archeologicznych, a także ślady umocnień obronnych w południowo-zachodniej części wykopu (krawędź zamczyska). Warstwa ta według Dąbrowskiego stanowi pozostałość po zniszczeniu zamku w 1410 r. Warstwa III zalegała pod warstwą II, a miejscami bezpośrednio pod warstwą I. Tworzyły ją gleby piaszczyste lub żwirowe o różnej brawie i układzie. Grubość tej warstwy sięgała do 2,00 m i wyraźnie malała w pobliżu centrum wyspowego wzniesienia zajętego pierwotnie przez zamek. Zdaniem Dąbrowskiego świadczy to o sztucznym podniesieniu pierwotnego poziomu wzniesienia zamkowego. W warstwie tej w południowo-zachodniej części wykopu odnaleziono ślady dwóch pali pochodzących prawdopodobnie z umocnień obronnych zamku, które zarejestrowano także w warstwie II. Poza tym nie odnaleziono innych zabytków archeologicznych. Wykop drugi, o wymiarach około 5,00 × 7,50 m, założono 3,50 m od fundamentu pomnika na osi południowy zachód – północny wschód na przedłużeniu osi wykopu pierwszego. Wykop trzeci, o wymiarach około 2,50 × 5,00 m, został założony po południowo-wschodniej stronie wykopu drugiego (oba wykopy stykały się ze sobą narożnikami) i schodów prowadzących na plateau wzniesienia (w odległości około 1 m od ich krawędzi). W obu wykopach odnaleziono liczne zabytki archeologiczne (m.in. trzy monety – brakteat krzyżacki, szeląg litewski Zygmunta III z 1592 r., dwupens szkocki Karola I, bez daty), zaś w wykopie drugim na głębokości 0,15 m odkryto bruk kamienny o 25 m² powierzchni⁶¹.

Stanowisko nr 3 objęło zamek położony w obrębie murów miejskich, w północnym narożniku Dąbrówna. Na stanowisku wykonano trzy wykopy sondażowe. Odkryto w nich niewielką liczbę zabytków archeologicznych, zaś w wykopie 1, założonym przy południowo-zachodnim skrzydle zamku, odkryto na głębokości 1,98–2,30 m warstwę przepalonej gliny z dużą ilością węgla drzewnych i pozostałości sześciu dużych, spalonych, rozrzuconych bezładnie bali drewnianych. Zdaniem J. Dąbrowskiego warstwa ta stanowi najprawdopodobniej pozostałość po pożarze z 1405 lub 1410 r.⁶²

⁶¹ J. Dąbrowski, *Badania w Dąbrównie*, RO, 1964, t. 4, ryc. 1–5, ss. 341–347; S. Suchodolski, op. cit., s. 361. Por. H. Domańska, *Zamki województwa olsztyńskiego. Dokumentacja naukowo-historyczna wykonana na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie*, Gdańsk 1974–1975, s. 77; AWUOZO, sygn. 4369; M. J. Hoffmann i A. Mackiewicz, *Średniowieczne założenia obronne powiatu ostródzkiego*, Ostróda 2004, s. 11, ryc. 1–IV, ss. 47–50.

⁶² J. Dąbrowski, op. cit., s. 347.

Badania podwodne przeprowadzone w jeziorach Dąbrowa Mała i Dąbrowa Wielka w okolicach miasta Dąbrówno nie przyniosły większych odkryć. Jedynie w jeziorze Dąbrowa Wielka odnaleziono ślady prawdopodobnie przeprawy oznaczonej kamieniami⁶³.

Ryc. 3. Plan sytuacyjny stanowiska archeologicznego nr 1 na terenie zamczyska w Dąbrównie. Rozmieszczenie wykopów badawczych z 1959 r.

⁶³ Ibidem, s. 347.

Domkowo – na grodzisku wykonano wykop sondażowy, z którego wydobyto kilka fragmentów ceramiki z okresu wczesnego średniowiecza⁶⁴.

Durąg – na zamczysku wykonano wykop sondażowy, w którym odnaleziono fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej⁶⁵.

Gardyny – podczas badań przeprowadzonych na zamczysku odkryto ślady spalenizny⁶⁶.

Kajkowo – podczas badań na grodzisku zarejestrowano wyłącznie nawarstwienia kulturowe z okresu wczesnego średniowiecza⁶⁷.

Leszcz – przeprowadzono weryfikację domniemanego grodziska za pomocą badań wykopaliskowych (sondażowych) ze skutkiem negatywnym. Dodatkowo przeprowadzono rozpoznanie dna jeziora Dąbrowa Wielka przy półwyspie zlokalizowanym w południowo-wschodniej części jeziora, w północno-zachodniej części wsi. Podczas badań podwodnych została odkryta konstrukcja wykonana z pali drewnianych i kamieni określona przez Romualda Odoja jako „rodzaj brodu”⁶⁸.

Tymawa – na zamczysku wykonano wykop sondażowy, w którym zarejestrowano warstwę spalenizny oraz odnaleziono kości zwierzęce i fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej. Dodatkowo przeprowadzono rozpoznanie dna jeziora Mielno przy półwyspie zajęтым przez zamczysko. Podczas badań odkryto duże glazy i cegły gotyckie zalegające w pobliżu półwyspu⁶⁹.

Stare Miasto – na zamczysku przeprowadzono badania powierzchniowe, podczas których odkryto fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej. Dodatkowo wykonano rozpoznanie dna jeziora Dąbrowa Mała przy półwyspie zajęтым przez zamczysko. Podczas badań podwodnych odnaleziono dużą ilość obrobionych pni drewnianych⁷⁰.

Turowo – przy ruinach kościoła wykonano wykopy sondażowe, w których odnaleziono wyłącznie zabytki nowożytny⁷¹.

⁶⁴ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 217. M. J. Hoffmann i A. Mackiewicz nie podają informacji o tych badaniach, por. M. J. Hoffmann, A. Mackiewicz, op. cit., ss. 11–12.

⁶⁵ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 217. M. J. Hoffmann i A. Mackiewicz nie podają informacji o tych badaniach, por. M. J. Hoffmann, A. Mackiewicz, op. cit., ss. 12–13.

⁶⁶ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 217. M. J. Hoffmann i A. Mackiewicz nie podają informacji o tych badaniach, por. M. J. Hoffmann, A. Mackiewicz, op. cit., ss. 13–14.

⁶⁷ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 217. M. J. Hoffmann i A. Mackiewicz nie podają informacji o tych badaniach, por. M. J. Hoffmann, A. Mackiewicz, op. cit., s. 16.

⁶⁸ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 217. Podczas badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 1999–2002 na późnośredniowiecznym zamczysku położonym na cyplu w północno-zachodniej części wsi Leszcz nie wykonano badań podwodnych przy konstrukcji drewniano-kamiennej odkrytej w 1959 r. w jego pobliżu, jak również nie odniesiono się do tego odkrycia. Także M. J. Hoffmann i A. Mackiewicz nie podają informacji o badaniach i odkryciu z 1959 r. Por.: M. J. Hoffmann, A. Mackiewicz, op. cit., ss. 17–18; A. Marciniak-Kajzer, P. A. Nowakowski, *Ratownicze badania wykopaliskowe na stanowisku nr 1 w miejscowości Leszcz gm. Dąbrówno, w woj. warmińsko-mazurskim*, Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne (dalej: ŁSA), 1999, t. 5, ss. 257–269; A. Marciniak-Kajzer, *Grodzisko w miejscowości Leszcz gm. Dąbrówno, w woj. warmińsko-mazurskim, po drugim sezonie badań ratowniczych*, ŁSA, 2000, t. 6, ss. 159–168; eadem, *Wyniki trzeciego sezonu badań ratowniczych na stanowisku nr 1 w miejscowości Leszcz, gm. Dąbrówno, w woj. warmińsko-mazurskim*, ŁSA, 2001, t. 7, ss. 273–287; eadem, *Wyniki ostatniego sezonu ratowniczych badań wykopaliskowych na grodzisku średniowiecznym w miejscowości Leszcz, gm. Dąbrówno, w woj. warmińsko-mazurskim*, ŁSA, 2002–2003, t. 8, ss. 187–200; eadem, *Wczesnośredniowieczny gród i późnośredniowieczny dwór w miejscowości Leszcz w województwie warmińsko-mazurskim*, w: *Pogranicze polsko-pruskie i krzyżackie. Materiały z konferencji naukowej Górzno, 1–2 czerwca 2002 r.*, red. K. Grażawski, Wrocław – Brodnica 2003, ss. 245–255; eadem, *Późnośredniowieczny dwór rycerski w Leszczu. Przyczynek do dyskusji na temat funkcji niektórych siedzib możnowładczych*, KMW, 2006, nr 1, ss. 7–17.

⁶⁹ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 217; M. J. Hoffmann i A. Mackiewicz nie podają informacji o tych badaniach, por. M. J. Hoffmann, A. Mackiewicz, op. cit., ss. 23–24.

⁷⁰ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 217. M. J. Hoffmann i A. Mackiewicz nie podają informacji o tych badaniach, por. M. J. Hoffmann, A. Mackiewicz, op. cit., ss. 20–21.

⁷¹ R. Odoj, *Badania wykopaliskowe*, s. 217.

3. Badania archeologiczne w latach 1980–1985

23 lutego 1978 r. Prezydium Rządu podjęło decyzję w sprawie zagospodarowania pola bitwy grunwaldzkiej i prowadzących na nie z innych rejonów kraju tras turystycznych. W związku z tym Ministerstwo Kultury i Sztuki przygotowało projekt utworzenia rezerwatu historyczno-krajo-
brazowego, obejmującego teren pola bitwy i jego najbliższe otoczenie. W jego ramach planowano m.in. wykonanie w terenie oznakowania poszczególnych epizodów bitwy grunwaldzkiej oraz rozwinięcie infrastruktury turystycznej⁷². Przy realizacji tego zadania planowano wykorzystanie dotychczasowych ustaleń naukowych oraz kontynuowanie prac badawczych, w których znaczną rolę miały odegrać badania archeologiczne.

Badania archeologiczne pola średniowiecznej bitwy pod Grunwaldem zlecono Zakładowi Archeologii Polski Środkowej Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Łodzi, kierowanemu przez prof. Andrzeja Nadolskiego. Prace terenowe w 1980 r. finansowało Centrum Projektowania, Badań i Realizacji Obiektów Kultury w Warszawie, zaś w latach kolejnych Wydział Kultury Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, zawierając co roku oddzielne umowy z Instytutem Historii Kultury Materialnej PAN⁷³.

W 1979 r. zostały przeprowadzone prace przygotowawcze do planowanych prac wykopaliskowych. W ich ramach dokonano analizy literatury przedmiotu oraz pisanych źródeł historycznych pod kątem przyszłych prac archeologicznych. Zapoznano się z dokumentacją z badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 1958–1962 oraz z „Planem zagospodarowania Pola bitwy i Tras grunwaldzkich” opracowanym przez Centrum Projektowania, Badań i Realizacji Obiektów Kultury. Przeprowadzono rozpoznanie obszaru pola bitwy i jego otoczenia za pomocą zwiadu powietrznego, jak i badań powierzchniowych. Dokonano także analizy fotografii lotniczych obejmujących cały obszar pola średniowiecznej bitwy pod Grunwaldem, wykonanych w 1959 i 1979 r. Obserwacje poczynione podczas prac przygotowawczych pozwoliły na ukierunkowanie planowanych badań wykopaliskowych, a także na postulowanie pewnych zmian w dotychczasowym obrazie wypadków z 1410 r.⁷⁴

W 1980 r. badania wykopaliskowe na polu bitwy pod Grunwaldem zostały przeprowadzone w dniach 6 czerwca – 13 lipca, zaś uzupełniające badania powierzchniowe wykonano w dniach 8–12 września. W pracach terenowych wzięło udział czternaście osób z łódzkiego środowiska naukowego (w tym dwanaście z Zakładu Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN), cztery osoby z Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie oraz czasowo zespół specjalistów obsługujących sprzęt do wykrywania metali oraz wojsko, które zapewniło sprzęt zmechanizowany. Kierownikiem całości prac badawczych był prof. dr Andrzej Nadolski, a jego zastępcą prof. dr hab. Andrzej Abramowicz. Badaniami terenowymi w Dąbrównie kierował doc. dr hab. Tadeusz Poklewski, zaś na polach Grunwaldu mgr Romuald Odoj, dr Andrzej Nowakowski i dr Marian Głosek⁷⁵.

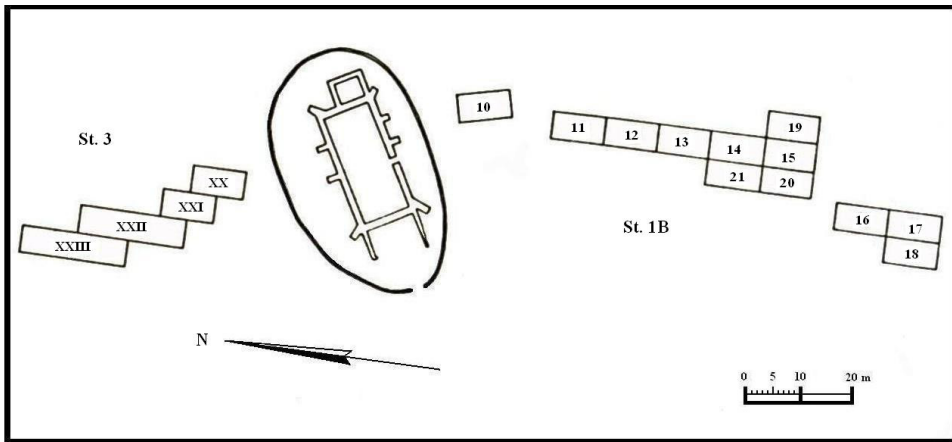
---

⁷² *Posiedzenie Prezydium Społecznego Komitetu Zagospodarowania Pola Bitwy i Tras Grunwaldzkich*, Biuletyn Grunwaldzki (dalej: BG), 1980, nr 2, s. 6; A. Nadolski, *Z problematyki archeologicznych badań pola grunwaldzkiego*, KMW, 1980, nr 2, s. 123; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, *Badania archeologiczne na polach Grunwaldu w latach 1980–1985*, *Studia Grunwaldzkie* (dalej: SG), 1991, t. 1, s. 77; *Statut Społecznego Komitetu Zagospodarowania Pola Bitwy i Tras Grunwaldzkich*, BG, 1980, nr 2, ss. 10–11, § 27.

⁷³ A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 78.

⁷⁴ A. Nadolski, *Z problematyki archeologicznych badań*, ss. 125–133; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., ss. 78–81.

⁷⁵ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu w świetle badań 1980 roku*, KMW, 1981, nr 1, s. 159; idem, *Pola Grunwaldu*, Informator Archeologiczny badania rok 1980 (dalej: IA), 1981, s. 207.

Ryc. 4. Plan sytuacyjny stanowisk archeologicznych nr 1B i 3. Rozmieszczenie wykopów badawczych z 1980 r.

Prace badawcze miały charakter wieloaspektowy. Oprócz badań wykopaliskowych przeprowadzono także badania powierzchniowe oraz chemiczne (analiza fosforowa próbek gleby) i geofizyczne (poszukiwania sprzętem do wykrywania metali). Badania wykopaliskowe skoncentrowały się na kaplicy i terenie ją otaczającym. W badaniach nawiązano do wcześniej wyznaczonych w tej okolicy stanowisk archeologicznych nr 1, 1B i 3⁷⁶. Badania powierzchniowe przeprowadzono równocześnie z wykopaliskowymi i uzupełniono we wrześniu 1980 r. Miały one na celu sprawdzenie anomalii zarejestrowanych na fotografiach lotniczych obejmujących pola grunwaldzkie. Spośród wytypowanych 198 anomalii 105 zlokalizowano i zweryfikowano w terenie, kwalifikując 16 z nich do dalszych badań sondażowych lub wykopaliskowych. Badania chemiczne (analiza fosforanowa) miały na celu wskazanie rejonów intensywnej działalności ludzkiej, w tym także związanych bezpośrednio z bitwą 15 lipca 1410 r. W celu pozyskania odpowiedniego materiału do wykonania badań chemicznych, w terenie wytyczono osiem przekrojów o łącznej długości 2400 m, z których pobrano próbki gleby. Sześć przekrojów usytuowano w sąsiedztwie kaplicy, wielokrotnie przecinając płaskowzgórze, na którym została ona wzniesiona. Dwa profile poprowadzono przez wzgórza morenowe położone po północnej stronie drogi Grunwald – Sębark. Badania chemiczne na zawartość fosforu w próbkach gleby dały wynik pozytywny pod postacią wielu wyraźnych anomalii dodatnich, ale tylko dla okolic kaplicy. Badania geofizyczne przeprowadzono w środkowej części tzw. Wielkiego Strumienia. Nie dostarczyły one żadnych odkryć, które można by wiązać z bitwą stoczoną 15 lipca 1410 r.⁷⁷

Prace wykopaliskowe na stanowisku nr 1 wewnątrz kaplicy zostały rozpoczęte już w 1959 r., jednak nie ukończono ich ze względu na umieszczony we wschodniej części tego obiektu na początku XX w. głaz pamiątkowy, zwany Kamieniem Jungingena, upamiętniający domniemane miejsce śmierci wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego. W 1980 r. głaz ten został przeniesiony,

⁷⁶ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1981, s. 159; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 81, 83, 93.

⁷⁷ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1981, ss. 158–159, 162; A. Nowakowski, op. cit., ss. 207–208; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., ss. 79–81, ryc. 2, s. 80, ryc. 3, s. 82. Analizy fosforowe wykonał poznański oddział przedsiębiorstwa Pracowni Konserwacji Zabytków, analizę fotografii lotniczych wykonało Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne w Łodzi, zaś badania geofizyczne przeprowadził Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk z Warszawy.

dzięki czemu było możliwe dokończenie badań kaplicy⁷⁸. Podczas prac wykopaliskowych we wnętrzu tzw. zakrystii został odkryty grób zbiorowy nr 5 o wtórnym charakterze. Wewnątrz grobu odkryto materiał osteologiczny należący do 89 ludzi (74 mężczyzn, 2 kobiet i 13 osobników o nierozpoznanej płci); 49 czaszek z tego grobu nosiło ślady uszkodzeń mechanicznych⁷⁹. Około 80% z nich powstało od broni siecznej, 6% na skutek użycia narzędzi tępych (np. broń obuchowa), 4% od broni kolejnej, 10% od pocisków miotanych. Zdaniem Andrzeja Nadolskiego charakter tych śladów pourazowych potwierdza związek osób pochowanych w grobie nr 5, a także w grobach nr 1–4 z bitwą 15 lipca 1410 r. Ponadto w części nawowej kaplicy odkryto trzy pochówki szkieletowe nr 6, 21–22⁸⁰.

W 1980 r. na stanowisku nr 1B, poddanemu badaniom już w 1959 r., założono 12 wykopów o indywidualnych wymiarach 5,00 × 10,00 m. Oznaczono je numerami 10–21 w nawiązaniu do numeracji wcześniejszych. Wykopy nr 11–21 usytuowano na osi północ – południe. Wykop nr 10, położony około 10 m na północ od pozostałych, był odchylony dłuższym bokiem od kierunku północ – południe o 14° na zachód⁸¹.

Układ warstw geologicznych we wszystkich wykopach na stanowisku nr 1B był jednakowy. Pod warstwą brunatnej próchnicy (gleba orna) zalegał piasek lub żółta glina (calec). Podczas prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 1980 r., w przeciwieństwie do prac z 1959 r., nie odkryto konstrukcji kamiennych lub ceglanych. Jedynie w południowo-zachodniej części wykopu nr 10 odnaleziono luźno rozrzucone fragmenty cegieł i dachówek, bez innych zabytków⁸². Największą ilość materiału zabytkowego odkrytego podczas badań archeologicznych stanowiły fragmenty ceramiki naczyniowej (304 sztuki). Były to przede wszystkim fragmenty naczyń wykonanych na kole o barwie stalowszarej (70% całego materiału ceramicznego). W mniejszej liczbie występowały fragmenty naczyń ceramicznych o barwie brązowej i z polewą. Największa ilość odkrytych fragmentów naczyń ceramicznych pochodziła z szerokootworowych garnków. Obok nich występowały również fragmenty dzbanów. Większość odkrytego materiału ceramicznego pochodziła z XV w. Oprócz fragmentów ceramiki naczyniowej na stanowisku nr 1B odkryto także niewielką ilość zabytków metalowych. W wykopie nr 15 odnaleziono grot bełtu o kwadratowym przekroju z tulejką. W wykopach nr 14 i 20 odkryto dwa groty strzał. Pierwszy egzemplarz z wykopu nr 14 posiadał trzpień o spłaszczonym lancetowatym liściu. Grot z wykopu nr 20 miał tulejkę i dwa zadziory. Ponadto w tym samym wykopie odnaleziono żelazny pilnik o rękojeści zdobionej profilowaniem. Podczas badań na stanowisku nr 1B znaleziono monetę – 3 grosze króla pruskiego Fryderyka Wilhelma I z 1719 r.⁸³

W 1980 r. na stanowisku nr 3, poddanemu badaniom już w 1959 r., założono w układzie „schodkowym” cztery wykopy o wymiarach 5,00 x 10,00 m i 5,00 x 20,00 m. Oznaczono je nume-

⁷⁸ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1981, s. 159; A. Nowakowski, op. cit., s. 207; R. Odoj, *Kaplica*, ss. 750–752; idem, *Sprawozdanie*, s. 227.

⁷⁹ B. Łuczak, *Ludzkie szczątki kostne z Pól Grunwaldu*, SG, 1981, t. 1, ss. 110–111, 113–118, tabl. VIII–XXI, ss. 129–142. A. Nadolski oraz A. Nowakowski podają błędną informację o szczątkach 55 osób odkrytych w grobie zbiorowym nr 5 w zakrystii kaplicy, por. A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1981, s. 159; A. Nowakowski, op. cit., s. 207.

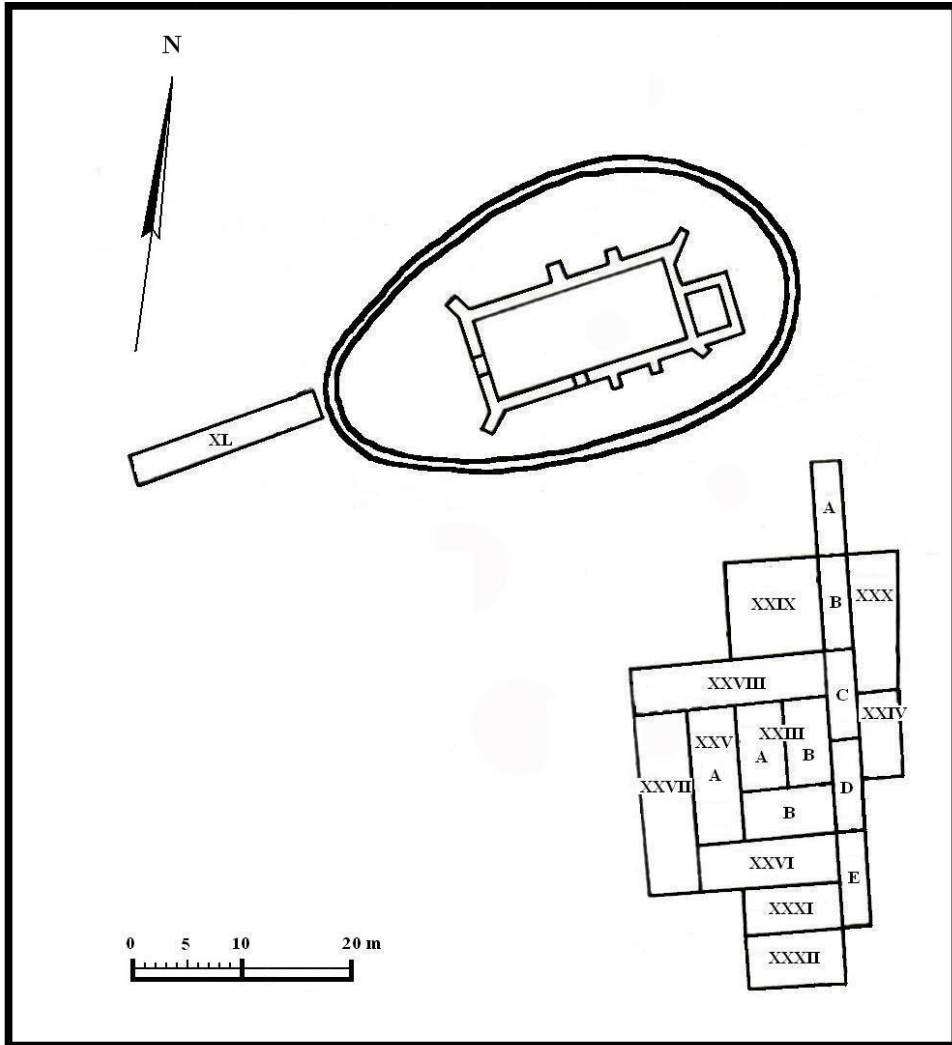
⁸⁰ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1981, s. 157, 159; A. Nadolski, *Pole Grunwaldu w świetle badań z lat 1981–1982*, KMW, 1983, nr 4, s. 583.

⁸¹ A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 94, ryc. 4, s. 83.

⁸² Ibidem, ss. 94–95, ryc. 11, s. 90.

⁸³ M. Mielczarek, *Monety znalezione na Polach Grunwaldu w latach 1980–1985 (badania Zakładu Archeologii Polskiej Środkowej IHKM PAN)*, SG, 1990, t. 1, s. 145; A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1981, s. 161; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., ss. 94–96. A. Nowakowski w sprawozdaniu z badań archeologicznych przeprowadzonych w 1980 r. podaje, że na stanowisku 1B odkryto trzy groty bełtów do kusz. Por. A. Nowakowski, op. cit., s. 207.

rami XX–XXIII w nawiązaniu do numeracji wcześniejszych wykopów. Wszystkie wykopy założono na osi północ – południe⁸⁴.

Ryc. 5. Plan sytuacyjny stanowisk archeologicznych nr 1C i 4. Rozmieszczenie wykopów badawczych z lat 1985–1990

Układ warstw geologicznych we wszystkich wykopach na stanowisku nr 3 był jednakowy. Pod warstwą brunatnej próchnicy występowała glina zmieszana z próchnicą, pod którą zalegała żółta glina (calec). Podczas prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 1980 r. na stanowisku nr 3 odkryto ślady osadnictwa średniowiecznego reprezentowane przez konstrukcje kamienne oraz bogaty zestaw zabytków. W północnej części wykopu nr XX i w północno-wschodnim narożniku wykopu

⁸⁴ A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 85, ryc. 4, s. 83.

nr XXI odkryto ławę o szerokości 0,60–0,80 m i długości około 9 m wykonaną z kamieni, które nie były połączone ze sobą zaprawą. Ława miała przebieg północny zachód – południowy wschód. Zdaniem autorów badań odkryta kamienna ława stanowiła fundament budynku o konstrukcji drewnianej lub szachulcowej, który nie pełnił funkcji mieszkalnych⁸⁵. Konstrukcję kamienną o owalnym kształcie odkryto także w północnej części wykopu nr XXIII. Tworzyły ją kamienie niepołączone zaprawą, ułożone w dwóch warstwach. Według autorów badań konstrukcja mogła stanowić pozostałość paleniska⁸⁶.

Wśród zabytków odkrytych podczas badań w 1980 r. na stanowisku nr 3 dominowały fragmenty ceramiki naczyniowej. Wszystkie fragmenty ceramiki (3080 sztuk) należały do naczyń wykonanych na kole. Około 73% z nich pochodziło z naczyń o barwie stalowoszarej, około 25% z naczyń o barwie czerwonej i brązowej, zaś poniżej 2% z polewanych polewą o barwie brązowej i brunatnoczerwonej. Pojedyncze fragmenty ceramiki pochodziły z naczyń kamionkowych o barwie brązowej. Większość fragmentów pochodziła z garnków. Mniej licznie były reprezentowane dzbany oraz misy. Chronologię zabytków ceramicznych określono na XV – początek XVI w. Oprócz fragmentów ceramiki naczyniowej na stanowisku nr 3 odkryto także niewielką liczbę zabytków metalowych. Najliczniejsze w tej grupie były gwoździe różnej wielkości. W wykopie nr XX odkryto fragment kłódki i nóż, w wykopie nr XXI kłamię do pasa, zaś w wykopie nr XXIII znaleziono monetę – szeląg Michała Kūchmeistra bity w latach 1414–1416. W wykopach badawczych odnaleziono także kilka fragmentów kości zwierzęcych⁸⁷.

Wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku nr 3 w 1980 r. potwierdziły istnienie osady po północnej stronie kaplicy, funkcjonującej w tym miejscu od XV w. Zdaniem autorów badań relikty zabudowy odkryte na tym stanowisku można łączyć z podobnymi odkryciami dokonanymi w 1959 r. na sąsiednich stanowiskach nr 1B i 7⁸⁸.

Podczas badań archeologicznych w 1980 r. ekspedycja archeologiczna Zakładu Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN otrzymała w darze sześć monet odnalezionych około 1967 r. na zachód od kaplicy. Wśród monet znalazły się – grosz Wacława IV (Czechy) bity przed 1384 r., szeląg Michała Kūchmeistra (zakon krzyżacki) bity w latach 1414–1416, szeląg Michała Kūchmeistra (zakon krzyżacki) bity w latach 1414–1416, fenig jednostronny biskupa Marquarda von Haltstein 1560–1581 (Niemcy, biskupstwo Spiry), fenig jednostronny Ludwika 1593–1625 (Niemcy, Nassau – Weilburg), fenig jednostronny (Niemcy XVI/XVII w.)⁸⁹.

Badania archeologiczne z 1980 r. swoim zasięgiem objęły także Dąbrówno. W wykopach badawczych założonych na terenie miasta, jak i zamku zarejestrowano bardzo wyraźną warstwę pożarową. Zdaniem autorów badań można ją wiązać ze zdobyciem i zniszczeniem Dąbrówna przez wojska polsko-litewskie 13 lipca 1410 r. W obrębie tej warstwy odkryto bogaty zestaw zabytków archeologicznych⁹⁰.

W 1981 r. prace archeologiczne na polu bitwy pod Grunwaldem zostały ograniczone do kilkudniowych badań powierzchniowych. W ich trakcie kontynuowano akcję weryfikowania anomalii terenowych zarejestrowanych na zdjęciach lotniczych. Badaniami objęto w głównej mierze tereny położone po południowo-zachodniej stronie drogi Grunwald – Łodwigowo⁹¹.

⁸⁵ Ibidem, s. 85, ryc. 5–7, ss. 84–86.

⁸⁶ A. Nowakowski, op. cit., s. 207; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 85, ryc. 8–10, ss. 87–89.

⁸⁷ M. Mielczarek, *Monety znalezione na Polach Grunwaldu w latach 1980–1985*, s. 145; A. Nowakowski, op. cit., s. 207; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., ss. 85–89, ryc. 18–20, ss. 96–98.

⁸⁸ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1981, s. 161; A. Nowakowski, op. cit., s. 207; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 93.

⁸⁹ M. Mielczarek, *Monety znalezione na Polach Grunwaldu w latach 1980–1985*, ss. 146–148; A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1981, s. 161.

⁹⁰ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1981, s. 162.

⁹¹ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1983, s. 581.

W 1982 r. badania archeologiczne na polu bitwy pod Grunwaldem zostały przeprowadzone w dniach 1 lipca – 15 sierpnia. Kierownikiem całości prac badawczych był prof. dr Andrzej Nadolski. Pracami terenowymi na stanowisku nr 1 kierował mgr Romuald Odoj, zaś na stanowiskach nr 24, 25, 26 doc. dr hab. Andrzej Nowakowski, którego zastępcą był dr Marian Głosek⁹².

W 1982 r. w ramach badań archeologicznych przeprowadzono regularne prace wykopaliskowe zarówno na stanowiskach objętych badaniami już wcześniej (stanowisko nr 1), jak i nowo wyznaczonych (stanowiska nr 24–26). Badania na stanowisku nr 1 objęły te fragmenty ruin kaplicy i jej najbliższego otoczenia, które nie zostały przebadane wcześniej. Podczas badań we wnętrzu kaplicy odkryto siedem pochówków szkieletowych skierowanych głowami na zachód. Pochodziły one z XVII–XVIII w. Oprócz tego w warstwach wtórnych znajdowano luźny ludzki materiał osteologiczny. W nielicznych wypadkach układały się one w skupiska, co mogło być wynikiem celowego zakopywania kości odnalezionych wcześniej w innym miejscu. W jednym z tego typu skupisk odnaleziono fragment średniowiecznej rękawicy pancernej. Na części odnalezionych kości występowały ślady urazów bitewnych, co zdaniem autorów badań pozwala przypuszczać, że były to szczątki poległych w bitwie z 15 lipca 1410 r.⁹³

Wewnątrz kaplicy odnaleziono jeszcze jeden fragment żelaznej rękawicy pancernej (podczas badań w latach 1959–1960 odkryto dwa podobne fragmenty), zaś w pierwotnej warstwie próchnicy zalegającej pod elementami architektonicznymi odkryto liściowaty żelazny grot strzały⁹⁴.

Badania wykopaliskowe przeprowadzone na stanowisku nr 1 dostarczyły informacji potwierdzających dwufazowość rozwoju architektonicznego kaplicy oraz zniszczenie starszego założenia przez pożar. Ujawniono także wiele szczegółów architektonicznych przydatnych do rekonstrukcji bryły kaplicy⁹⁵.

Podczas badań archeologicznych w 1982 r. wyznaczono i poddano badaniom wykopaliskowym także nowe stanowiska. Jednym z nich było stanowisko nr 24 położone w odległości około 250 m na południowy wschód od ruin kaplicy i około 400 m na zachód od drogi Łodwigowo – Stębark. Swoim zasięgiem objęło ono lejkowate zagłębienie terenu o średnicy około 33 m i głębokości 3 m. Autorzy badań utożsamiali to zagłębienie z jednym z dolów opisanych przez Emila Schnippa, w którym odkryto podobno ludzkie kości. W celu poznania charakteru tego obiektu przecięto go wykopem sondażowym, podzielonym na dwa odcinki A i B, założonym na osi północ – południe o całkowitej długości 33,50 m i szerokości 2,00 m. W części północnej odcinka A odkryto zwarte skupisko kamieni zalegające w warstwie pierwotnej próchnicy na głębokości od około 1,50 m na krańcu północnym do około 0,40 m na krańcu południowym. Jak wykazały badania przeprowadzone w 1983 r., warstwa kamieni nie tworzyła celowej konstrukcji i była tworem naturalnym. Charakter tej warstwy potwierdził, że pierwotna szerokość zagłębienia była większa, a jej krawędzie miały łagodniejszy spadek. Ponadto w wykopie tym, w warstwie pierwotnej próchnicy poniżej warstwy kamieni, odkryto cztery fragmenty czaszki ludzkiej oraz kilka bliżej nieokreślonych ułamków kości zwierzęcych⁹⁶.

⁹² Ibidem, s. 581; M. Olędzki, *Pola Grunwaldu*, IA, 1983, s. 265.

⁹³ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1983, ss. 581–582; M. Olędzki, op. cit., s. 265.

⁹⁴ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1983, s. 582; M. Olędzki, op. cit., s. 265.

⁹⁵ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1983, s. 581.

⁹⁶ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1983, ss. 582, 585; A. Nowakowski, M. Mielczarek, *Sprawozdanie z badań archeologicznych na polach Grunwaldu w latach 1983–1984*, KMW, 1985, nr 3–4, s. 440, rys. 3, s. 442; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 100, ryc. 11–12, ss. 90–91; M. Olędzki, op. cit., s. 266; E. Schnippel, *Das Rittergrab*, ss. 78–79. W artykule A. Nowakowskiego, M. Mielczarka i Z. Wawrzonowskiej podano błędną informację, że szerokość wykopu sondażowego nr 24 wykonanego w 1982 r. miała wynieść 1,0 m. W rzeczywistości wynosiła ona 2,0 m. Por. A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 100.

Nowym stanowiskiem wyznaczonym i poddanym badaniom w 1982 r. było stanowisko nr 25 położone w odległości około 400 m na wschód od ruin kaplicy i około 100 m na zachód od drogi Łodwigowo – Stębark. Swoim zasięgiem objęło ono niewielkie zagłębienie terenu. W celu poznania charakteru tego obiektu przecięto go wykopem sondażowym o wymiarach 20,00 × 1,00 m. Zarejestrowano w nim niezakłócony działalnością ludzką układ warstw geologicznych⁹⁷.

Następnym nowym stanowiskiem wyznaczonym i poddanym badaniom w 1982 r. było stanowisko nr 26 położone około 430 m na północny wschód od stanowiska nr 25 i około 130 m na zachód od drogi Łodwigowo – Stębark. Swoim zasięgiem objęło zagłębienie terenu o średnicy około 31 m i głębokości około 1,50 m. Zostało ono przecięte wykopem sondażowym o wymiarach 30,00 × 1,00 m, podzielonym na dwa odcinki A i B. Dodatkowo wytyczono jeszcze wykop C o wymiarach 5,00 × 3,00 m, przylegający do odcinka B od strony zachodniej. Położenie warstw geologicznych w wykopach miało następujący układ: do głębokości 0,50 × 0,60 m występowała warstwa próchnicy, pod którą zalegała warstwa torfu o miąższości 0,35 × 0,40 m, zaś poniżej znajdowała się warstwa piasku i szarozółtego iltu. W warstwie torfu oprócz przedmiotów współczesnych – ceramicznych drenów melioracyjnych, fragmentów cegieł i ceramiki nowożytniej odnaleziono silnie skorodowany przedmiot żelazny, który początkowo był identyfikowany jako dźwignia spustowa kuszy, jednak po konserwacji okazało się, że nie jest on częścią tej broni⁹⁸.

W 1983 r. badania archeologiczne na polu bitwy pod Grunwaldem zostały przeprowadzone w dniach 2 lipca – 13 sierpnia. Całość prac badawczych koordynował prof. dr Andrzej Nadolski. Pracami terenowymi kierował doc. dr hab. Andrzej Nowakowski, wspierany przez sześciu pracowników naukowych. Rozpoznanie terenu badań za pomocą metod geofizycznych przeprowadził zespół kierowany przez dr. Krzysztofa Misiewicza z Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. W pracach wykopaliskowych wzięli udział także harcerze z Warmińsko-Mazurskiej Chorągwi ZHP w Olsztynie⁹⁹.

Podczas badań archeologicznych przeprowadzonych w 1983 r. na polu bitwy pod Grunwaldem podjęto regularne prace wykopaliskowe na stanowiskach objętych badaniami już wcześniej (stanowiska nr 24 i 26). Dodatkowo przeprowadzono badania geofizyczne (poszukiwania sprzętem do wykrywania metali) mające na celu zweryfikowanie koncepcji Svena Ekdahla o przebiegu bitwy grunwaldzkiej. Objęto nimi teren, przez który miał przepływać ciek wodny określany jako Wielki Strumień, stanowiący zdaniem Ekdahla rubież dzielącą przed bitwą wojska.

W celu ostatecznego wyjaśnienia charakteru obiektu nr 24 wytyczono nowy wykop o wymiarach 14,00 × 15,00 m. Został on podzielony wzdłuż przekątnej na dwie części, przy czym wyeksplorowano jedynie jego południowo-wschodnią część obejmującą w przybliżeniu jedną czwartą całego stanowiska. Wyniki badań przeprowadzonych w tym wykopie pozwoliły na odrzucenie hipotezy o celowym wykonaniu bruku kamiennego odkrytego w 1982 r. W warstwie próchnicy odkryto kilka współczesnych przedmiotów metalowych pochodzących z maszyn rolniczych. Oprócz tego odkryto prawie kompletny szkielet krowy. Zdaniem autorów badań to właśnie te kości Emil Schnippel mógł uznać omyłkowo za szczątki ludzkie¹⁰⁰.

⁹⁷ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1983, ss. 582, 585; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 100; M. Olędzki, op. cit., s. 266.

⁹⁸ A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1983, ss. 582–583, 585; A. Nowakowski, M. Mielczarek, op. cit., ss. 440–441, rys. 3, s. 442; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., ss. 100–101; M. Olędzki, op. cit., s. 266.

⁹⁹ A. Nowakowski, A. Mielczarek, op. cit., s. 440; Z. Wawrzonowska, *Pola Grunwaldu*, IA, 1984, s. 205.

¹⁰⁰ A. Nowakowski, A. Mielczarek, op. cit., 1983, s. 440; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 100; Z. Wawrzonowska, *Pola Grunwaldu*, 1984, s. 206.

Pełniejszego rozpoznania wymagało także stanowisko nr 26. Podczas prac badawczych w 1983 r. założono na nim kolejne dwa wykopy o wymiarach 15,00 × 10,00 m przylegające od strony wschodniej do odcinków A i B wykopu sondażowego przebadanego w 1982 r. W wykopach badawczych nie odnaleziono żadnych zabytków związanych z bitwą, a jedynie kilka fragmentów nożowej ceramiki naczyniowej¹⁰¹.

W 1983 r. oprócz badań wykopaliskowych przeprowadzono także badania geofizyczne pola średniowiecznej bitwy pod Grunwaldem. Swoim zasięgiem objęły one obszar o powierzchni 5000 m, położony na południe od wsi Grunwald, między drogami polnymi Grunwald – Samin i Grunwald – Łudwigowo. Poddany badaniom teren został podzielony na sektory o wymiarach 50,00 × 50,00 m, w ramach, których wytyczono profile badawcze rozstawione co 1,00 m. W trakcie poszukiwań wyznaczono sześćdziesiąt jeden punktów wskazujących na obecność metali ferrytycznych, jak i nieferrytycznych. Po skartowaniu punkty zostały przeznaczone do planowanych badań sondażowych podczas kolejnego sezonu wykopaliskowego¹⁰².

W 1984 r. badania archeologiczne na polu średniowiecznej bitwy pod Grunwaldem zostały przeprowadzone w dniach 5 lipca – 16 sierpnia. Całość prac badawczych koordynował prof. dr Andrzej Nadolski. Pracami terenowymi kierował doc. dr hab. Andrzej Nowakowski, wspierany przez pięciu pracowników naukowych. W pracach wykopaliskowych wzięli udział harcerze z Warmińsko-Mazurskiej Chorągwi ZHP w Olsztynie¹⁰³.

Podczas badań archeologicznych przeprowadzonych w 1984 r. na polu średniowiecznej bitwy pod Grunwaldem podjęto regularne prace wykopaliskowe na dwóch nowych stanowiskach nr 27 i 28. Zostały one wytypowane na podstawie analizy zdjęć lotniczych oraz ukształtowania terenu.

Stanowisko nr 27 zostało wyznaczone nad ciekim wodnym, na terenie wysychającego bagna w sąsiedztwie oczka wodnego, w odległości około 110 m na zachód od drogi Łudwigowo – Stębark oraz około 290 m na północny wschód od stanowiska nr 26. W początkowym etapie badań na stanowisku wytyczono osiem wykopów o wymiarach 10,00 × 3,00 m, z których sześć (wykopy nr 1–6) usytuowano na osi północ – południe, dwa zaś prostopadłe, po wschodniej i zachodniej stronie wykopu nr 4 na przedłużeniu jego krawędzi. Ze względu na zalewanie wodą dwóch najniższych położonych wykopów (nr 1–2) ich eksploracja nie została doprowadzona do końca. Podczas badań ustalono, że pod warstwami współczesnej próchnicy, piasku, żwiru i gliny występowała gruba warstwa torfu. Badania poniżej głębokości 1,40–1,50 m uniemożliwiła woda gruntowa zalewająca wykopy. Podczas prac wykopaliskowych w wykopie nr 5 przy ścianie zachodniej w warstwie torfu odkryto duży pień drewniany, znajdujący się częściowo poza badanym obszarem. W związku z tym założono nowy wykop nr 9 przylegający dłuższym bokiem do wykopu nr 5 i krótszym do wykopu nr 8. Odkryto w nim jeszcze kilka innych dużych fragmentów drewna, które nie stanowiły żadnej celowej konstrukcji. W wykopie tym nie znaleziono żadnych zabytków. Podczas eksploracji wykopów nr 2, 4, 5 i 7 odkryto materiał zabytkowy. W wykopie nr 2 poniżej warstwy współczesnej próchnicy odkryto fragmenty wylewu naczynia z okresu późnego średniowiecza. Mało charakterystyczne fragmenty ceramiki naczyniowej odkryto w wykopie nr 4, a w sąsiednim wykopie nr 5 w warstwie gliny odkryto kulkę wykonaną z zielonego szkła o średnicy 14 mm. W wykopie nr 7

¹⁰¹ A. Nowakowski, A. Mielczarek, op. cit., s. 441; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 100; Z. Wawrzonowska, *Pola Grunwaldu*, 1984, s. 206.

¹⁰² A. Nowakowski, A. Mielczarek, op. cit., s. 441, 443, ryc. 4; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 102, ryc. 16, s. 94; Z. Wawrzonowska, *Pola Grunwaldu*, 1984, s. 206.

¹⁰³ A. Nowakowski, A. Mielczarek, op. cit., s. 440; Z. Wawrzonowska, *Pola Grunwaldu*, IA, 1985, s. 172.

w warstwie próchnicy odnaleziono kolejną kulkę, tym razem z wypalanej gliny, o średnicy 22 mm. Zdaniem autorów badań obie kulki były pociskami do ręcznej broni palnej¹⁰⁴.

Stanowisko nr 28 zostało wyznaczone około 100 m na zachód od drogi Łódzgowo – Stębark i około 75 m na północny wschód od stanowiska nr 25. Za wytyczeniem stanowiska w tym miejscu przemawiała analiza zdjęć lotniczych, wykazująca wyraźną anomalię struktury nawarstwień ziemnych. Na stanowisku zostały wytyczone trzy wykopy o wymiarach 10,00 × 3,00 m. Eksploatację przeprowadzono do głębokości 1,10 m. W wykopach nr 1 i 3 w warstwie piasku przemieszanego z próchnicą odnaleziono niewielkie fragmenty cienkiej blachy. W wykopie nr 2 odnaleziono skupisko kamieni polnych nienoszących śladów obróbki. Zdaniem autorów badań stanowiły one pozostałość po pryzmie utworzonej z kamieni zebranych z pola sąsiadującego z wykopem¹⁰⁵.

Badania archeologiczne przeprowadzone w 1985 r. na polu średniowiecznej bitwy pod Grunwaldem ograniczyły się do weryfikacji punktów wskazujących obecność w ziemi przedmiotów z metali ferrytycznych i nieferrytycznych wyznaczonych w 1983 r. Eksploatację przeprowadzono na obszarze określonym podczas badań geofizycznych jako kwadraty II i IV. Na terenie tym wytyczono siedem wykopów sondażowych o łącznej powierzchni 124 m². W obrębie kwadratu II założono wykopy o wymiarach: nr 1 – 4,00 × 4,00 m; nr 2 – 6,00 × 5,00 m; nr 3 – 4,00 × 4,00 m; nr 4 – 4,00 × 4,00 m; nr 5 – 2,00 × 5,00 m. W kwadracie VI wyznaczono dwa wykopy: nr 6 – 10,00 × 2,00 m; nr 7 – 4,00 × 4,00 m. Podczas badań zarejestrowano jednakowy układ stratygraficzny składający się z: warstwy brunatnej próchnicy o grubości 0,20–0,30 m, próchnicy przemieszanej z piaskiem, poniżej której zalegała warstwa żółtawego piasku. W trakcie eksploatacji wykopów sondażowych nie znaleziono żadnych średniowiecznych przedmiotów metalowych. Odkryto głównie przedmioty współczesne: części maszyn rolniczych, gwoździe, fragment blachy miedzianej. Oprócz przedmiotów metalowych znaleziono także kilkanaście charakterystycznych fragmentów ceramiki, zaś w wykopie nr 2 odsłonięto skupisko dużych kamieni, wyznaczających zdaniem autorów badań dawną miedzę¹⁰⁶.

W 1985 r. Zakład Archeologii Polski Środkowej Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Łodzi zakończył badania archeologiczne na polu średniowiecznej bitwy pod Grunwaldem. Pomimo to Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie kontynuowało w kolejnych latach w ograniczonym zakresie prace wykopaliskowe na stanowiskach nr 1B i 1C położonych w bezpośrednim sąsiedztwie ruin kaplicy (stanowisko nr 1). W 1988 r. do badań tych dołączył ponownie Zakład Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN, który przeprowadził prace badawcze także na innych stanowiskach¹⁰⁷.

Podczas badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 1985–1990 na stanowisku nr 1B założono jedenaście wykopów o numerach XXII–XXXII, zaś na stanowisku nr 1C jeden wy-

¹⁰⁴ A. Nowakowski, A. Mielczarek, op. cit., s. 444, 447, ryc. 5–8, ss. 445–448; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 101, ryc. 14–15, ss. 92–93, ryc. 17, s. 95, ryc. 21, s. 99; Z. Wawrzonowska, *Pola Grunwaldu*, IA, 1985, ss. 172–173. Według Z. Wawrzonowskiej mało charakterystyczne fragmenty ceramiki zostały odnalezione w wykopie nr 5, zaś zdaniem A. Nadolskiego w wykopie nr 4. Por. A. Nadolski, *Pola Grunwaldu*, 1983, s. 447; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 101; Z. Wawrzonowska, *Pola Grunwaldu*, IA, 1985, s. 173. Według wcześniejszej hipotezy A. Nowakowskiego i M. Mielczarka kulka z wypalanej gliny była pociskiem do procy. Por. A. Nowakowski, M. Mielczarek, op. cit., s. 447, ryc. 8, s. 448.

¹⁰⁵ A. Nowakowski, A. Mielczarek, op. cit., s. 447, ryc. 8, s. 448; A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., ss. 101–102; Z. Wawrzonowska, *Pola Grunwaldu*, IA, 1985, s. 173.

¹⁰⁶ A. Nowakowski, M. Mielczarek, Z. Wawrzonowska, op. cit., s. 102; Z. Wawrzonowska, *Pola Grunwaldu*, IA, 1986, s. 173.

¹⁰⁷ M. Mielczarek, A. Nadolski, A. Nowakowski, R. Odoj, *Badania archeologiczne na polach Grunwaldu w latach 1988–1990*, SG, 1992, t. 2, s. 77; A. Nadolski, *Stan archeologicznych badań pól Grunwaldu (do roku 1988)*, SG, 1991, t. 1, s. 29.

kop o numerze XL. Poddany badaniom obszar cechował się mało skomplikowanym układem stratygraficznym. Pod warstwą próchnicy współczesnej o grubości około 0,20 m zalegała nieregularna warstwa gliny barwy zielonkawej o grubości do 0,12 m. W obrębie warstwy zielonkawej gliny, a także pod nią zarejestrowano warstwę określoną jako „spalenizna”, składającą się z soczewek poplepy. Poniżej zalegała warstwa pierwotnej próchnicy¹⁰⁸.

W obrębie obu stanowisk odkryto ślady osady funkcjonującej w tym miejscu od XV w. Były one reprezentowane zarówno przez relikty dawnej zabudowy, jak i zabytki ruchome. Relikty dawnej zabudowy występowały najczęściej pod postacią kamiennych i ceglanych fundamentów budowli oraz bruków kamiennych. Jednego z najciekawszych odkryć architektonicznych dokonano na stanowisku nr 1B w wykopach XXIII A i B oraz XXV A, gdzie odnaleziono fundamenty dwóch budynków sąsiadujących ze sobą oraz piec grzewczy typu akumulacyjnego. Relikty budynku oznaczonego jako „budynek I” odnaleziono w wykopach XXIII A i B. Fundamenty tego budynku były wykonane z kamieni układanych warstwowo i spojonych żółtawą gliną. Koronę fundamentu odkryto na głębokości około 0,40 m od współczesnej powierzchni. Ściany fundamentu nie zachowały się w jednakowej wysokości, miejscami ubytki dochodziły do 0,80 m głębokości, pomimo to zachowane partie osiągały wysokość od 1,50 do 2,40 m. Budynek I był założony na rzucie zbliżonym do prostokąta. Długość ściany północno-wschodniej wynosiła 6,50 m (przy dnie 6,30 m), południowo-zachodniej 6,35 m (przy dnie 6,20 m), północno-zachodniej 3,80 m (przy dnie 3,50 m), południowo-wschodniej 3,70 m (przy dnie 3,55 m). W południowo-wschodniej ścianie budynku, w pobliżu jego południowego rogu, zaobserwowano wyłom w murze o szerokości około 1,40 m sięgający głębokości około 1 m od powierzchni. W tym samym miejscu, po zewnętrznej stronie budynku odkryto dwa równoległe rzędy kamieni rozstawione o około 1,30–1,40 m, które były połączone gliną. Zdaniem autorów badań w tym miejscu znajdowało się wejście z zewnątrz do piwnicy budynku¹⁰⁹.

Po południowo-zachodniej stronie budynku I, w odległości około 0,50 m od niego, odkryto ceglany piec grzewczy typu akumulacyjnego wraz z przylegającą do niego od południowego zachodu jamą przypieczową. Piec został założony na rzucie prostokąta. Jego ściany północno-zachodnia i południowo-wschodnia miały długość po 2,55 m, zaś ściany północno-wschodnia i południowo-zachodnia po 1,85 m. Ściany pieca były wykonane z cegieł połączonych zaprawą glinianą. Od góry piec był nakryty sklepieniem kolebkowym, zachowanym fragmentarycznie. W północno-wschodniej ścianie pieca znajdował się komin o wymiarach 0,30 x 0,45 m. We wnętrzu pieca znajdowała się wydzielona komora paleniska oraz komora z kamieniami akumulującymi ciepło. Kamienie o średnicy około 16–18 cm i łącznej wadze około 6,5 t były pokryte sadzą. Około 0,60 m poniżej paleniska znajdowało się dno jamy przypieczowej, która została założona na planie prostokąta o wymiarach 2,0 (bok południowo-zachodni) x 1,60 m. Została ona podzielona na dwa mniejsze pomieszczenia¹¹⁰.

Na północny zachód od pieca i jamy przypieczowej, w wykopach nr XXIII A i XXV A odkryto fundamenty kolejnego budynku określonego jako „budynek II”. Został on wzniesiony niemal równoległe do budynku I w odległości około 3,5 m od niego. Budynek II został założony na planie zbliżonym do trapezu. Długość jego ściany północno-zachodniej wynosiła 3,50 m, południowo-wschodniej 3,0 m, zaś ścian północno-wschodniej i południowo-zachodniej 4,90 m. Ściany fundamentów budynku II zostały wykonane w podobnej technice jak budynku I. Przestrzeń za-

¹⁰⁸ M. Mielczarek, A. Nadolski, A. Nowakowski, R. Odoj, op. cit., ss. 78–79.

¹⁰⁹ M. Mielczarek, A. Nadolski, A. Nowakowski, R. Odoj, op. cit., s. 80, ryc. 3.

¹¹⁰ Ibidem, ss. 81–82, ryc. 3.

mknięta przez fundamenty budynku stanowiła prawdopodobnie pomieszczenie piwniczne, na co pośrednio wskazuje wyłożenie jego dna, na głębokości około 1,80 m od powierzchni, warstwą gliny o grubości 3 cm¹¹¹.

Podczas prac badawczych przeprowadzonych na stanowiskach nr 1C i 1B w latach 1985–1990 odkryto zróżnicowany zespół zabytków archeologicznych. Najliczniejszą grupę stanowiły zabytki ceramiczne. Przeważały wśród nich fragmenty ceramiki naczyniowej datowanej na XV w. Wśród zabytków ceramicznych dość liczne były także fragmenty dachówek typu mnich i mniszka, ułamki ceramicznych płytek posadzkowych z otworem i bez otworu oraz fragmenty kafli garnkowych. Oprócz zabytków ceramicznych odkryto także dużą ilość zabytków metalowych. Wśród nich dominowały różnej wielkości gwoździe. Odkryto także elementy okucia drzwi – zawiasy, skoble; narzędzia – kopczkę, motykę, trójkątnie wiertło, krzesiwo, nożyce, noże; ozdoby – naszywki, plakiety żelazne i brązowe, półkoliste guzy mosiężne i żelazne, ołowiany krzyżyk, srebrną szpilkę, a także inne wyroby – brzytwę, napastrzek, łyżkę, części podkowy, kłódkę¹¹². Wśród zabytków metalowych odrębne grupy tworzyły numizmaty oraz militaria. Łącznie znaleziono osiemnaście monet – trzy szelągi krzyżackie (Ulryka von Jungingena bite w latach 1407–1410 i 1409–1410; Michała Küchmeistra bity w latach 1414–1416), jeden półgrosz koronny Jana Olbrachta (bity w latach 1492–1501), jedenaście brakteatów (sześć krzyżackich, trzy elbląskie, jeden meklemburski i jeden nieokreślony, prawdopodobnie śląski), dwie pruskie monety jednogroszowe z 1788 r. i 1825 r. (Fryderyka Wilhelma II i Fryderyka Wilhelma III) oraz jedną niemiecką monetę 10-fenigową z 1941 r.¹¹³ W zespole zabytków militarnych znalazło się piętnaście grotów beltów z tulejką lub trzpieniem, dwa fragmenty rękawicy pancernej, fragment tasaka lub kordu (w zasypisku budynku I), jelec (w zasypisku budynku II), dziesięciocentymetrowy fragment sztychu miecza oraz uszkodzona ostroga (wykop XXXI)¹¹⁴. Zespół zabytków archeologicznych uzupełniają zabytki wykonane ze szkła – fragmenty gomótek, szkła tafłowego oraz naczyń.

Zdaniem autorów badań charakter odkryć dokonanych na stanowisku nr 1B i 1C wskazuje, że osada funkcjonowała w tym miejscu tylko w XV w. Jej początek związany był z budową kaplicy (po 1410 r.), zaś koniec nastąpił nie później niż w trzeciej ćwierci XV w. Według informacji źródłowych kaplica funkcjonowała jeszcze w pierwszej ćwierci XVI w., co pozwala sądzić, iż razem z nią istniało także zaplecze mieszkalne i gospodarcze. W związku z tym przyjęto, że po pożarze osady odkrytej na stanowisku nr 1B rozwinęła się ona na nowo na terenie położonym około 50 m na wschód od kaplicy (stanowisko nr 7). Niewykluczone jest także istnienie zabudowy w XV w. i na początku XVI w. po północnej stronie kaplicy (stanowiska nr 3, 5)¹¹⁵.

W 1988 r. Zakład Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN przeprowadził badania archeologiczne na terenie przeznaczonym pod budowę nowego muzeum w Stębarku. Budynek miał być zlokalizowany przy drodze Stębark – Grunwald. Obszar ten został oznaczony jako stanowisko nr 30. W obrębie stanowiska wytyczono pięć wykopów badawczych o wymiarach 100,00 × 2,00 m (na osi północ – południe), 5,00 × 2,00 m, 15,00 × 2,00 m, 2,50 × 2,00 m, 5,00 × 2,00 m. We wszystkich wykopach zarejestrowano jednakowy układ stratygraficzny – pod warstwą ziemi ornej zalegał żółty piasek, poniżej którego znajdowała się szara pylista glina. Podczas prac wykopalisko-

¹¹¹ Ibidem, s. 82, ryc. 3.

¹¹² Ibidem, ss. 82–83.

¹¹³ M. Mielczarek, *Monety znalezione na Polach Grunwaldu. Materiał z badań archeologicznych Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie z lat 1980–1989*, SG, 1994, t. 3, ss. 126–127; M. Mielczarek, A. Nadolski, A. Nowakowski, R. Odoj, op. cit., s. 83.

¹¹⁴ Ibidem, s. 83, 86, ryc. 4–5, ss. 84–85.

¹¹⁵ Ibidem, s. 86.

wych odsłonięto rów o szerokości 0,60 m i głębokości 1,00 m wypełniony kamieniami. Zdaniem autorów badań konstrukcja ta stanowiła pozostałość po systemie melioracyjnym z końca XVIII w. Analiza zdjęć lotniczych wykazała istnienie w jego sąsiedztwie kilkunastu podobnych konstrukcji. W wykopach badawczych odkryto także nieliczne fragmenty ceramiki, głównie nowożytniej, oraz kulkę z wypalanej gliny o wymiarach 29,50 x 25,80 mm będącą prawdopodobnie pociskiem ręcznej broni palnej¹¹⁶.

Na stanowisku nr 30 oprócz prac wykopaliskowych przeprowadzone zostały także odwierty za pomocą świdra do badań geologicznych. Łącznie wykonano 721 odwiertów, nie zarejestrowano w nich warstwy kulturowej ani zabytków archeologicznych. Wiercenia wykonano także na stanowisku nr 9 w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła w Stębarku. Łącznie wykonano 270 wierceń do głębokości około 1,50 m. Wiercenia na tym stanowisku były kontynuowane także w 1989 r. Wykonano wówczas 150 kolejnych odwiertów. W odwiertach zarejestrowano przemieszany układ warstw kulturowych zawierających fragmenty cegieł, zaprawy murarskiej i rozdrobnione kości. Zdaniem autorów badań wyniki wierceń potwierdziły, że wzgórze, na którym wzniesiono kościół, ma nasypowy charakter. Wiercenia zostały wykonane także w okolicy Stębarka – na północ od drogi Stębark – Grunwald. Analiza zdjęć lotniczych wykazała występowanie w tym miejscu anomalii barwy terenu o kształcie prostokąta. Łącznie wykonano w tym miejscu 17 odwiertów, w których zarejestrowano wyłącznie nawarstwienia naturalne¹¹⁷.

W latach 1989–1990 Zakład Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN przeprowadził badania wykopaliskowe w Łogdowie. Badaniami objęto wzgórze położone około 300 m na północny wschód od zabudowań wsi oznaczone jako stanowisko nr 1. Łącznie przebadano powierzchnię 240 m. Najciekawszego odkrycia na tym stanowisku dokonano w wykopie badawczym założonym w 1990 r. na kulminacji wzgórza. Wykop o wymiarach 20,00 x 10,00 m został w trakcie badań dodatkowo powiększony. Podczas prac badawczych odkryto sześć silnie zniszczonych pochówków szkieletowych. Wszystkie jamy grobowe zostały wtórnie naruszone, a w żadnym z grobów nie zachował się kompletny materiał osteologiczny. W grobie nr 1 zarejestrowano wtórny pochówek rozmaitego ludzkiego materiału osteologicznego. W żadnym z grobów nie odkryto zabytków archeologicznych. Wstępna ocena antropologiczna odnalezionego materiału osteologicznego wykazała, że w grobach pochowano zarówno mężczyzn, jak i kobiety. Układ jam grobowych wskazuje, że było to regularne cmentarzysko. Zdaniem autorów badań cmentarzyska z Łogdowa nie można łączyć bitwą grunwaldzką¹¹⁸.

W latach 1988–1990 oprócz badań wykopaliskowych oraz odwiertów zostały przeprowadzone badania powierzchniowe na trasie ucieczki wojsk zakonnych od pobojuwiska do Elgnowa i Wierzbicy oraz od pobojuwiska do Frygnowa przez Grunwald. Badaniami tego typu objęto także brzegi cieków wodnych spływających od północy i północnego wschodu do jezior Dąbrowa Mała i Wielka. Za pomocą wykrywacza metali rozpoznano wschodni brzeg stawu młyńskiego koło Starego Miasta oraz lewy brzeg Małej Wkry na odcinku 1 km w górę od jej ujścia. Zarówno badania powierzchniowe, jak i geofizyczne nie doprowadziły do odkrycia zabytków, które były związane z bitwą stoczoną 15 lipca 1410 r.¹¹⁹

¹¹⁶ K. Kantecki, *Pola Grunwaldu*, IA. Badania rok 1988, 1992, ss. 149–150; M. Mielczarek, A. Nadolski, A. Nowakowski, R. Odoj, op. cit., s. 86.

¹¹⁷ K. Kantecki, op. cit., s. 150; M. Mielczarek, A. Nadolski, A. Nowakowski, R. Odoj, op. cit., s. 86.

¹¹⁸ Ibidem, s. 88, 90, ryc. 7–8, ss. 89–90.

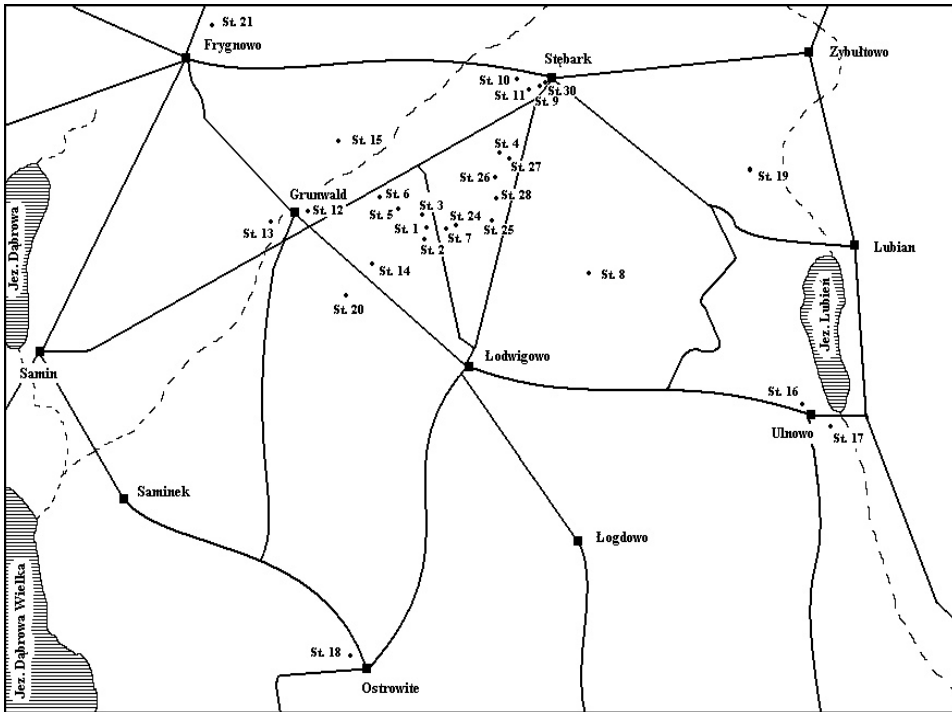
¹¹⁹ Ibidem, s. 91, ryc. 1, s. 78.

Po 1990 r. nie prowadzono już badań archeologicznych, odnoszących się w sposób bezpośredni i zaplanowany do średniowiecznej bitwy pod Grunwaldem. Badania przeprowadzone po tej dacie ograniczały się do badań powierzchniowych bądź nadzorów archeologicznych. Nie dostarczyły one nowych informacji do poznania bitwy z 15 lipca 1410 r. oraz wydarzeń mających miejsce przed i po jej zakończeniu.

*

Badania archeologiczne przeprowadzone dotychczas na polu średniowiecznej bitwy pod Grunwaldem nie przyniosły spektakularnych odkryć. Nie ulega jednak wątpliwości, że bez ich przeprowadzenia wiedza o przebiegu bitwy byłaby o wiele uboższa. Wieloletnie prace badawcze przyczyniły się do lepszego poznania poszczególnych rejonów pobojowiska, ważnych dla rekonstruowania poszczególnych faz bitwy z 15 lipca 1410 r. W tym zakresie wyjątkowe znaczenie ma rozpoznanie rejonu kaplicy, tzw. Wielkiego Strumienia oraz okolic wsi Ulnowo. Ponadto, badania przeprowadzone poza granicami pola bitwy grunwaldzkiej pozwoliły na zebranie nowych i potwierdzenie starszych informacji o wydarzeniach ją poprzedzających. Badania w Dąbrównie poszerzyły stan wiedzy o prologu wielkiego starcia mającego miejsce według pisanych źródeł historycznych 13 lipca 1410 r. Cennych informacji dostarczyło także wstępne rozpoznanie zamczysk zlokalizowanych na zachód od pola bitwy z 1410 r. – Durąg, Gardyny, Tymawa, Stare Miasto. Dodatkowo badania archeologiczne wzbogaciły stan wiedzy o mieszkańcach tej części państwa zakonu krzyżackiego w XIV–XV w. W tym zakresie wielką wartość naukową posiadają badania przeprowadzone na terenie osady zlokalizowanej przy kaplicy, jak również na terenie pierwotnej wsi Stębark.

Mimo że badania archeologiczne prowadzone dotychczas na polu bitwy pod Grunwaldem i w jego otoczeniu wniosły wielki wkład do poznania tego bardzo ważnego wydarzenia w dziejach średniowiecznej Europy, to w wielu wypadkach nie doprowadziły one do pełnego wyjaśnienia pewnych zagadnień, sygnalizując jedynie możliwość ich poznania. Wiąże się to m.in. z problemem określenia położenia średniowiecznego drewnianego kościoła w Stębarku oraz wyjaśnieniem roli, wstępnie przebadanych w 1959 r., zamczysk późnośredniowiecznych położonych w sąsiedztwie pola bitwy na trasie dojścia do niego wojsk polskich. Sytuacja ta daje dostateczną podstawę do postulowania wznowienia systematycznych badań poświęconych średniowiecznej bitwie pod Grunwaldem. Badań, które wykorzystując doświadczenia z lat poprzednich, mogłyby w jeszcze większym stopniu poszerzyć wiedzę o bitwie, jak również o wydarzeniach ją poprzedzających, jak i po jej zakończeniu.

Rozmieszczenie stanowisk archeologicznych poddanych badaniom w latach 1958–1990

Grzegorz Świderski, *Geschichte der archäologischen Forschungen auf dem Schlachtfeld der mittelalterlichen Schlacht bei Tannenberg*

Zusammenfassung

Als eine der größten und wichtigsten Schlachten in der Geschichte des europäischen Mittelalters war und ist die Schlacht bei Tannenberg Gegenstand eines sehr großen Interesses von Seiten der Wissenschaftler. Der Gruppe der sich mit diesem Fragenkomplex beschäftigenden Forscher schlossen sich die Archäologen verhältnismäßig spät an. Die ersten pseudoarchäologischen Forschungen wurden auf dem Tannenberger Schlachtfeld Ende des 18. Jahrhunderts durchgeführt. Bis 1945 wurden archäologische Forschungen in diesem Gebiet hauptsächlich von ortsansässigen deutschen Forschern, die sich für die mittelalterliche Schlacht bei Tannenberg interessierten, unternommen. Nach 1945 erweiterten und intensivierten polnische Wissenschaftler die archäologischen Forschungsarbeiten zur Schlacht bei Tannenberg sowie anderen damit verbundenen Ereignissen.

Die ersten größer angelegten archäologischen Arbeiten, die diesem Problem gewidmet waren, wurden in den Jahren 1958–1960 im Rahmen der Vorbereitungen zu den Feierlichkeiten anlässlich des 550. Jahrestages der Schlacht bei Tannenberg (15.07.1960) durchgeführt. Die in jener Zeit vorgenommenen archäologischen Forschungen konzentrierten sich auf eine komplexe Erkundung des mittelalterlichen Schlachtfeldes und seiner Umgebung sowie auf Ausgrabungsarbeiten an einigen Dutzend ausgewählten Standorten. Während der Ausgrabungsarbeiten an den Standorten in der Ruine der mittelalterlichen Kapelle und in ihrer näheren Umgebung auf den Feldern von Grunwald (Grünfelde) sowie auf dem Friedhof in dem Dorf Ulnowo (Faulen) wurde eine Reihe interessanter Informationen gewonnen, die mit der am 15.07.1410 ausgetragenen Schlacht unmittelbar in Verbindung standen. Darüber hinaus ermöglichten die in Dąbrówno (Gilgenburg) durchgeführten Ausgrabungsarbeiten bessere Erkenntnisse zu den Ereignissen, die vor der Schlacht bei Tannenberg stattgefunden hatten.

Ein weiteres Mal wurden systematische archäologische Forschungen, die der mittelalterlichen Schlacht bei Tannenberg gewidmet waren, in den Jahren 1980–1990 durchgeführt. Während ihres Verlaufs wurden sowohl an den alten Standorten, die in den Jahren 1958–1960 ausgewählt worden waren, als auch an neuen Plätzen archäologische Forschungen betrieben. Darüber hinaus wurde das Gebiet des Schlachtfeldes und seine Umgebung mit Hilfe elektromagnetischer und chemischer Untersuchungen erkundet.

Nach 1990 hat es keine archäologischen Forschungen mehr gegeben, die ausschließlich auf die mittelalterliche Schlacht bei Tannenberg ausgerichtet waren.

Die Ergebnisse der bisher auf dem mittelalterlichen Schlachtfeld der Schlacht bei Tannenberg durchgeführten archäologischen Forschungen lieferten keine spektakulären Entdeckungen. Trotzdem gestatteten sie eine bessere Erkenntnis des Verlaufes der Schlacht wie auch der ihr vorausgehenden Ereignisse.

Übersetzt von Krystyna Schultheiss

Grzegorz Świdorski, *History of Grunwald battlefield archaeological research*

Summary

The Battle of Grunwald (germ. Grünfelde) is one of the major events in the medieval history of Europe, and as such has attracted attention of many scientists and researchers, but serious archaeological research has been carried out relatively recently. The first, pseudo-archaeological activities were undertaken on the battlefield in the end of the 18th century, but before 1945 it were mainly German local enthusiasts who were active as archaeologists on the site. After the end of World War II, Polish archaeologists have developed and intensified the excavations on the site of battle.

The first major excavations were carried out in the years 1958–1960, as a part of wider preparations for the 550th anniversary of the battle (15 July 1960). Those excavations were focused on the comprehensive survey of the battlefield and its environs and on examining some dozen other sites. Interesting data directly concerning the battle was gathered during the excavations on the site of the medieval chapel and on the cemetery in Ulnowo (germ. Faulen). Moreover during the excavations in Dąbrówno (germ. Gilgenburg) some information about the events just prior to the battle were gathered.

Archaeological teams have returned to the Grunwald battlefield in the years 1980–1990. That archaeological campaign was carried out not only on the sites which were excavated during the 1958–1960 research but also on some new ones. Furthermore an electromagnetic and chemical survey of the site was carried out.

After 1990 there were no excavations directly concerning the Battle of Grunwald. All of the archaeological activities carried out on the site have failed to give any spectacular results, but they have given us a chance to understand the battle, the events that led to it and its site better.

Translated by Mateusz J. Fafiński